

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»**

Факультет філології, психології та педагогіки
Кафедра психології та педагогіки

Рекомендовано до захисту
«_____» _____ 20__ р.,
протокол № _____
Зав. кафедри _____
(підпис)

Кваліфікаційна робота
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Виконала: студентка II курсу,
групи 601-ФП
денної форми навчання
спеціальності 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»
Карпець Тамара Олександрівна
Керівник: к. пед. н., доцент Клевака Л.П.
Рецензент: к. психол. н. Заїка В. М.
Захищено «__» _____ 2024 р.
кількість балів: _____
значення оцінки _____
Голова Екзаменаційної комісії _____
_____
(підпис)
(прізвище та ініціали)

Полтава – 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	8
1.1. Аналіз понять «ціннісні орієнтації», «життєві цінності» у науковій психологічній літературі	8
1.2. Структура, зміст та функції ціннісних орієнтацій	14
1.3. Система соціальних цінностей молоді	17
1.4. Особливості задоволення життєвих потреб студентської молоді..	19
Висновки до першого розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	23
2.1. Методи дослідження особливостей життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни.....	23
2.2. Методика дослідження ціннісних орієнтацій (М. Рокіча).....	27
2.3. Методика «Незакінчені речення» (Д. Сакса і Л. Сіднея)	32
2.4. Методика діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова	33
2.5. Методика визначення сформованості ціннісних орієнтації (М. Рокіча та Б. Кругловим).....	35
Висновки до другого розділу.....	38
РОЗДІЛ 3. ХІД І РЕЗУЛЬТАТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	41
3.1. Організація емпіричного дослідження.....	41
3.2. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.....	43
3.3. Психологічні умови формування життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни.....	57

Висновки до третього розділу.....	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Сучасний розвиток українського суспільства характеризується як період трансформаційних процесів, що обумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Людський спосіб життя зумовлює таке існування цінностей, де найвищою постає та, яка визначає сенс життя особистості, всю мотивацію її існування. Україна як незалежна держава, що не так давно стала на самостійний шлях формування нових соціально-економічних, політичних, духовних орієнтирів, свої ідеї, мрії. Визначити цінності молоді, якими вона оперує сьогодні і як складають її внутрішній світ та формують ставлення до навколишнього світу, – ось головні напрямки роботи науковців у галузях психології, соціології, педагогіки. Однією з актуальних проблем сучасної психологічної науки є проблема ціннісних орієнтацій молоді. Ця тема достатньо складна, так як в даний момент в Україні війна.

Відомо, що система ціннісних орієнтацій виражає змістовне ставлення людини до соціальної дійсності і в більшості мотивацію її поведінки, векторно визначає всі сторони її діяльності. Це складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, визначає загальний підхід людини до світу та до себе, надає сенс особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Як елемент структури особи, ціннісні орієнтації характеризують внутрішню готовність до здійснення певної діяльності із задоволення потреб і інтересів, вказують на спрямованість її поведінки. Оскільки набір цінностей, які засвоює індивід у процесі соціалізації йому «трансляє» саме суспільство, дослідження системи ціннісних орієнтацій молоді виявляється особливо актуальною проблемою.

Проблеми молоді, її освіти, виховання, соціального ставлення, участі у суспільному житті перебувають у центрі уваги і на перехресті різних наук. Соціологія зараховує їх до найважливіших. Зважаючи на те, що соціальний портрет молоді формується під впливом різноманітних суспільно-політичних

і соціальних чинників, соціологія виявляє особливий інтерес до того, яку роль відіграватимуть для молоді певні соціальні цінності, норми моралі, традиції тощо.

Вивчаючи молодіжні проблеми, неможливо обходитися простим констатуванням позитивних чи негативних фактів життєдіяльності молодих людей. Потрібен глибокий системний аналіз стану молоді, чим і покликана займатися соціологія молоді – галузь соціології, яка вивчає соціально-демографічну спільність суспільства, що перебуває в процесі переходу від дитинства до дорослого життя і переживає стан сімейної та поза сімейної соціалізації, інтерналізації норм і цінностей, творення соціальних і професійних очікувань, ролей, статусу.

Особливістю сучасного розвитку соціології молоді є практична спрямованість: на підставі глибокого теоретичного дослідження життєдіяльності молоді у всіх сферах суспільства виробляється науково обґрунтована молодіжна концепція та державна молодіжна політика.

Актуальність даного дослідження обумовлена також необхідністю вивчення життя і вибору ціннісних орієнтацій сучасної молоді, оскільки саме через них формується самосвідомість українського суспільства. Цінності, які людина засвоює в процесі свого ставлення, транслюються суспільством, у якому відбувається процес соціалізації особистості. Оскільки зараз на території України відбуваються військові протистояння, можна з упевненістю сказати, що суспільно-ціннісна структура зазнає значних змін. Важливо зрозуміти, які цінності виходять на перший план і є домінуючими для студентської молоді в умовах воєнного стану.

Проблемі цінностей, ціннісних орієнтацій, механізмів та засобів їх формування присвячено наукові дослідження в філософії, психології, соціології та педагогіці. Сутність понять «цінності» і «ціннісні орієнтації» розкриті в працях Л. Архангельського, А. Здравомислова, М. Кагана, В. Сагатовського, В. Сіверса, А. Ручки та ін. Проблему формування ціннісних орієнтацій досліджували В. Асеєв, І. Бех, М. Боришевський, Є. Ільїн, К. Левін,

О. Леонтьєв, В. Мерлін, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та інші, а також зарубіжні вчені Д. Аткинсон, Ф. Герцберг, Д. Мак Клеланд, А. Маслоу, Д. Халл, Х. Хекхаузен тощо. Вони в своїх працях розкривали сутність і закономірності психологічного феномена мотивації особистості, структурні складові мотивації та їх взаємозалежність.

Відповідно до стійких положень у психології, ціннісні орієнтації вивчаються у нашому дослідженні як частини свідомості (І. Кон, А. Прангішвілі), пов'язані з мотиваційно-ціннісною сферою, ідеалами (Б. Ананьєв, Л. Божович, М. Боришевський), як вид ціннісного ставлення індивіда до світу, як результат переваги на основі образів та еталонів (І. Бех, Б. Братусь, С. Рубінштейн), як диспозиції вищого рівня, що зумовлюють сприймання людини про головні чотири цілі життєдіяльності та засоби їх досягнення (В. Ядов), як усвідомлюваний ступінь смислових утворень (В. Ядов, О. Асмолов), як «ядро» особистісного розвитку (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Л. Божович, М. Казаріна, І. Кон, В. Мерлін), яке виявляється в ситуації вибору як «вчинок свідомості» (М. Бахтін).

Серед сучасних науковців, теорії ціннісних орієнтацій відображені у працях В. Андрущенко, Л. Губернського, М. Головатого, І. Надольного, А. Кримського, Л. Ваховського, О. Сухомлинської, В. Желанової, А. Пеканової. Мотиваційно-ціннісна сфера в широкому значенні цього слова розуміється як стрижень особистості, який опосередковує такі властивості: спрямування, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоційно-вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики.

Ураховуючи важливість окресленої проблеми, було обрано тему дослідження «Психологічний аналіз життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни».

Мета магістерської роботи полягає у здійсненні теоретичного та емпіричного аналізу пріоритезації життєвих цінностей сучасної студентської молоді України в умовах воєнного стану.

Реалізація мети можлива через розв'язання поставлених **завдань**:

- проаналізувати сучасний стан проблеми дослідження ціннісних орієнтацій та життєвих цінностей студентської молоді;
- визначити пріоритетні цінності та ціннісні орієнтації студентської молоді в умовах воєнного стану;
- емпірично дослідити психологічні особливості ціннісні орієнтації сучасної молоді;
- визначити психологічні умови формування життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни.

Об'єктом дослідження є ціннісні орієнтації студентської молоді.

Предмет дослідження: психологічний аналіз життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни.

Гіпотеза дослідження: умови війни впливають на психологічне сприйняття життєвих цінностей сучасної молоді, змінюючи їхню структуру та пріоритетність в контексті власного життя, міжособистісних відносин та соціальної взаємодії.

Методи дослідження: теоретичні (вивчення та аналіз психологічних досліджень з питань формування життєвих цінностей сучасної молоді); емпіричні (анкетування, опитування, тестування, аналіз й узагальнення експериментальних даних).

Емпірична база дослідження. Практична частина дослідження полягала у проведенні анонімного анкетування за допомогою Google-опитування. В анкетуванні взяли участь 60 студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Анкетування, опитування мало на меті з'ясувати формування ціннісних орієнтацій, життєвих цінностей громадян України в умовах воєнного стану в цілому з більш детальним аналізом ціннісних орієнтацій студентської молоді, як соціальної категорії молоді. Для реалізації поставлених завдань було підібрано методичний інструментарій та застосовано наступні психодіагностичні методики: Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова»; Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, в

модифікації Б. Круглова; Методика «Незакінчені речення» Д. Сакса і Л. Сіднея; Методика «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» М. Рокіча, в модифікації Б. Круглова.

Теоретична значущість. У роботі представлений психологічний аналіз ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах воєнного стану, обґрунтовано психологічні умови формування ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти. Охарактеризовано теоретико-методологічні засади проблеми сформованості ціннісних орієнтацій у студентської молоді.

Практична значущість дослідження. Отримані результати емпіричного дослідження описують основні життєві цінності сучасної молоді, рівень та особливості їх осмислення життя. На цій основі та враховуючи досвід, описаний в відповідній науковій літературі, проаналізували шлях розвитку ціннісно-орієнтаційної сфери сучасної студентської молоді. Результати дослідження розширюють наявні теоретичні уявлення про необхідність і можливість формування життєвих ціннісних у студентів.

Апробація результатів. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри психології та педагогіки, а також під час виступу на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав, 30 вересня 2023 року). Зміст роботи відображений у публікації: Куряча (Карпець) Т. Ціннісні орієнтації сучасної молоді як актуальна проблема психологічної науки. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»*: зб. наук. праць. Переяслав, 2023. Вип. 97. С. 81-82.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, список використаних джерел (74 джерела, з них 4 на іноземній мові) та 4 додатків. Робота викладена на 85 сторінках друкованого тексту, з них 71 сторінка основного тексту, вміщує 5 таблиць та 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У розділі приводиться теоретичний огляд ціннісних орієнтацій та життєві цінності особистості у науковій психологічній літературі, характеристика сучасної молоді в умовах війни.

1.1. Аналіз понять «ціннісні орієнтації», «життєві цінності» у науковій психологічній літературі

Поняття «цінності» тлумачиться зазвичай як значущі для особистості предмети, явища, події тощо (М. Хайдеггер, М. Каган, Н. Журавльова). Цінність розглядається як предмет, що має певну користь і здатність задовольнити ті чи інші потреби (А. Маслоу, Л. Жиліна; як ідеал, до якого прагне людина (Е. Фромм, Г. Лотце, Ю. Шрейдер); як норма, якої варто дотримуватися (О. Краєва, Л. Орбан-Лембрик) тощо. Крім того, виділяють цінності об'єктивні (настанови, ідеали, оцінки, орієнтації), загальнолюдські, суспільні, особистісні, внутрішні (екзистенціальні), зовнішні. Всі ці трактування відбивають певні особливості цінностей [63, с. 65-73].

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості.

Різноманіттю підходів до проблеми ціннісних орієнтацій обумовлюється велика кількість визначень цього поняття в науковій літературі, а також напрямів дослідження цього феномена у соціально-філософських дослідженнях. Крім того, ціннісні орієнтації аналізуються у зв'язку з життєдіяльністю особистості, її статусом в соціальній структурі

суспільства, у зв'язку з формуванням ціннісного ставлення професійної спрямованості, духовних цінностей, сімейно-шлюбних відносин тощо. Дослідження присвячуються формуванню в студентській молоді орієнтації на ті чи інші цінності, зокрема, на працю, навчання, інші соціально значимі цінності, на формування почуття колективізму, ідейно-моральної позиції. Зміст ціннісних орієнтацій аналізується у різних сферах діяльності (мистецтво, дозвілля, сім'я, спілкування тощо).

Розглянемо поняття «ціннісні орієнтації» у зв'язку з терміном «орієнтація». Найчастіше поняття «орієнтація» вживається в соціальній психології, означаючи взаємовідносини індивіда й середовища. Каналами, за допомогою яких здійснюється цей зв'язок, визначають пізнання та орієнтації. Завдяки першому відбувається суб'єктивне відображення предметів і явищ навколишнього світу, завдяки другому – ставлення до них. Таким чином, за допомогою орієнтацій людина здійснює вибір значимих для неї об'єктів.

Розглядаючи поняття «орієнтація» і «цінність», необхідно виокремити в якості складової оцінки. Без цього «мільярди разів повторюваного факту життя кожного з нас» (В. Тугаринов) неможливі ні орієнтація, ні віднесення тих чи інших об'єктів до цінностей. Особливо великою є увага до проблеми оцінки у філософських дисциплінах. У деяких з них категорії «оцінка» надається рядоположне значення таким категоріям, як, «пізнання», «відображення», «цінність». Аналіз психічного функціонування реального «живої людини» показує, що з усієї сукупності психічних актів, які вона чинить довільно чи мимовільно, значна їх частина припадає на оцінювання. Оцінки необхідні людині для організації практично будь-якого акту взаємодії з предметним світом, з іншими людьми, із суспільством [63, с. 65-73].

При всій різноманітності трактування поняття « оцінка» очевидно, що «цінність» одержує свій статус за допомогою оцінного акту. З точки зору етимології, цінність, цінності – це те, що люди цінують, те, що важливе, значиме. Ми вважаємо, що етимологічно досить точно визначено суть і загальфілософського, і психологічно підходу до поняття «цінність». Людина

живе у світі речей, предметів, явищ, відносин тощо. З усього різноманіття в процесі життєдіяльності вона виокремлює те, що має для неї певну цінність, сенс, дозволяє задовольнити потреби й інтереси, реалізувати себе. У процесі задоволення своїх потреб, інтересів, цілей людина все, що оточує її, все, з чим зустрічається, про що має певну уявлення, в результаті оцінювання відносить або до групи корисного, потрібного, важливого, або до іншої групи – непотрібного, некорисного, шкідливого тощо.

Поняття ціннісних орієнтацій було введено в післявоєнну соціальну психологію як аналог філософського поняття цінностей, однак чітке концептуальне розмежування між цими поняттями відсутнє. Але відмінності були або за параметром «Загальне – індивідуальне», або за параметром «реально діюче – рефлексивно свідоме» залежно від того, визнавалася чи наявність індивідуально-психологічних форм існування цінностей, відмінних від їх присутності у свідомості.

Ціннісні орієнтації важлива складова структури особистості, яка має у своїй основі мотиваційний, когнітивний, емоційний та оціночний компоненти. За своєю природою вони гнучкі, вільно обираються, а тому, відповідно, всесторонньо враховують, індивідуальні інтереси та потреби людини, зв'язок між особистістю та суспільством, інститутами соціалізації, культурною, цінностями. Ціннісні орієнтації – це елементи внутрішньої структури особистості, які формуються і закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах соціальної адаптації та соціалізації. Вони відділяють значуще для окремо взятої особистості від несуттєвого через сприйняття чи не сприйняття певних цінностей. Цінності ж, у свою чергу, усвідомлюються як певна основа для сенсу та мети життя, а також визначають засоби реалізації останніх.

В австрійській психологічній школі (А. Мейнонг, Х. Еренфельс, І. Крейбіг) цінності розуміються як виключно суб'єктивний феномен. За Х. Еренфельсом, цінність об'єкта визначається його бажаністю, яка, у свою чергу, визначається можливістю отримання задоволення. Ієрархія цінностей,

таким чином, вибудовується виходячи зі здатності об'єктів приносити задоволення або незадоволення. А. Мейнонг зводить поняття цінності до можливості переживання якогось суб'єктивного «почуття цінності» [51, с. 10].

Ціннісні орієнтації це важливі елементи структури особистості. Вони реалізуються у спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, у схильності надавати перевагу одним цінностями і заперечувати інші. У спілкуванні та взаємодії орієнтації тісно пов'язані з пізнавальними та вольовими особливостями комунікативного процесу, де утворюють змістовий аспект спрямованості особистості і виражають її готовність, внутрішню основу ставлення до дійсності.

Психологічний аспект ціннісних орієнтацій, як одного з структурних компонентів спрямованості особистості, тісно пов'язаний з дослідженням її внутрішнього світу, суспільно поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя і культури. Психологічна структура особистості може бути охарактеризована як єдність, взаємозв'язок трьох основних сторін психологічної реальності: діяльності, свідомості і особистісної сфери (остання визначається, перш за все, такими компонентами, як спрямованість і самосвідомість особистості). Послідовне здійснення цілісного підходу при аналізі особистості привело до виокремлення важливої узагальненої форми фіксації особистісного досвіду – «цінності», яка характеризується як єдність спрямованості особистості, окреслення для неї певної сторони дійсності, певних відношень і усвідомлення у зв'язку з цим свого «Я».

Е. Фромм у своїй теорії особистості виокремлює різні типи соціального характеру, приналежність до якого і визначає спрямованість особистості на відповідну систему цінностей [54, с. 24].

Формування ціннісних орієнтацій – складний і тривалий процес, що припускає наукове знання психологічних механізмів, які лежать в основі ціннісних орієнтацій, і умов їх розвитку. Вивчення психологічних особливостей формування ціннісних орієнтацій доцільно вести з позиції системного підходу, що дозволяє розглянути їх як результат процесу взаємодії

людини зі світом. За змістом цінності можна розглядати як загальну спрямованість особистості на те, що для неї в житті є значущим і важливим [30, с. 13-25].

Ціннісні орієнтації характеризуються як найважливіші компоненти психологічної структури особистості, що визначають її світогляд, життєву спрямованість, сенс життя та регулюють її поведінку. Вони є цілісною системою індивідуальних, вибіркового, усвідомлених зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Ціннісні орієнтації виражаються через спрямованість, потреби, інтереси, переконання, установки, діяльність, поведінку людини. У науковій літературі існує декілька підходів до тлумачення ціннісних орієнтацій як показника активної життєвої позиції: філософський, психологічний та соціологічний. Психологи вважають, що цінність є тим вихідним і необхідним психологічним механізмом, який обумовлює прагнення, спрямованість людини до максимальної реалізації в тій сфері життя, яка найбільш значуща для неї.

На думку Т. Титаренко, ціннісні орієнтації не є первинними, вони виникають із співвідношення людини і світу, відтворюючи значущість чогось для особистості. Найзначніші ціннісні орієнтації пов'язані з появою суто людського плану психіки – плану моральних смислів і значень, нового виміру, світу – моральнісного [57, с. 376].

Ті ціннісні орієнтації, які стали минулими, все ж зберігають свої структури в ситуації великого емоційного напруження, визначаючи мотивацію вчинків. Наше минуле містить у собі в перетвореному вигляді майбутні форми поведінки людини. Набутий досвід є дійсним багатством, що допомагає людині створювати певні образи, ідеї, твори, мотивує вирішальні вчинки. Відмирання старих ціннісних орієнтацій, виникнення нових, визнання їх мотивами, що спонукають до вчинкових дій, створюють той життєвий шлях, наявність якого робить людину особистістю [57, с. 376].

Психолог Д. Леонтьєв відзначає, що немає однозначного розуміння ціннісних орієнтацій як складової активної життєвої позиції. Ціннісні

орієнтації служать важливим фактором соціальної регуляції поведінки особистості і взаємовідносин людей [30, с. 13-25].

У науковій літературі, ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, він є складовою частиною системи відносин особистості, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, додає значення і напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру. Вершина її – цінності, пов'язані з ідеалами і життєвою метою особистості.

Дослідник З. Файнбург відзначає «надзвичайну складність системи ціннісних орієнтацій особистості... складність її детермінації соціальним, багатопланову і багатопланову опосередкованість всієї залежності в цій сфері... Ми маємо справу з багатовимірним об'єктом, дуже складним по своїй структурі» [62, с. 85].

Система ціннісних орієнтацій не є чимось абсолютно впорядкованим і нерухомим, вона суперечлива і динамічна, відбиває як головні, істотні, стержневі зміни взаємозалежності особистості з світом, так і зміну поточних, швидкоплинних, певною мірою випадкових життєвих ситуацій. Активно досліджуються різні характеристики структури ціннісних орієнтацій: ієрархічність, співвідношення мети і засобів, значущого і відносно незначущого, позитивно-негативна асиметрія, монотиповість – політиповість структури цінностей, гармонійність – дисгармонійність системи ціннісних орієнтацій, чіткість – розмитість цінностей.

Життєві цінності – це внутрішні зобов'язання людини перед собою, вона не може їх порушити, бо при цьому перестає існувати як особистість.

Проблема цінностей – це значною мірою проблема ставлення суб'єкта (людини) до об'єктивних матеріальних і духовних результатів людської праці. Поняття цінностей включає оцінку суб'єктом суспільних явищ, їх об'єктивного значення в певних історичних умовах. Цінності розкривають способи бачення світу, прийняття або заперечення дій. Це ті концентровані

форми, в яких відливається ідеологічні і світоглядні уявлення людини. Цінності здаються пунктами опори, орієнтирами для визначення смислу і змісту життя.

Основне призначення цінностей полягає в тому, щоб вони, будучи предметом засвоєння у навчально-виховному процесі, забезпечували соціальну регуляцію поведінки і діяльності молоді, цілеспрямовано організацію їх дій. Без засвоєння особистістю системи цінностей, без визначення особистого відношення до них неможливий не тільки процес соціалізації особистості, а й відповідно підтримки нормативного порядку у суспільстві [15].

Отже, ціннісну систему людини розуміють як складний регулятор людської життєдіяльності, який відображує у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках.

1.2. Структура, зміст та функції ціннісних орієнтацій

Цінність – це, з одного боку, властивість того чи іншого суспільного предмета, явища, які задовольняють потреби, інтереси, бажання людини, які задовольняють потреби, інтереси, бажання людини, це соціально-значущі уявлення про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба. З іншого боку, цінності – це відношення суб'єкта до предметів та явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості.

Ціннісні орієнтації виконують регулюючу функцію, оскільки вони є конкретним проявом ставлення особистості до цінностей навколишньої дійсності. Вони, як стійкі мотиви особистості, організовують, спрямовують і регулюють діяльність людини.

Ціннісні орієнтації – це елементи внутрішньої структури особистості, які формуються і закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах

соціальної адаптації та соціалізації. Сюди відносяться: спрямованість, мета індивіда, механізм індивідуальної взаємодії. Вони є найважливішими елементами внутрішньої структури особистості, які закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань.

Ціннісні орієнтації відокремлюють значуще, суттєве для певної людини від незначущого, несуттєвого. Наявність життєвих цінностей у свідомості людини залежить як від вікового етапу, на якому знаходиться індивід, новоутворень цього періоду, так і рівня розвитку суспільства загалом. На підставі ціннісних орієнтацій формуються переконання особистості, які об'єднуються в систему і складають її духовну культуру. Тому ціннісні орієнтації є віддзеркаленням конкретної людини, як соціального суб'єкта. У ціннісних орієнтаціях виражається самоствердження особистості, її самореалізація.

Питання структури цінностей та ціннісних орієнтацій завжди вважалося важливим та актуальним, оскільки, загалом, стосується розвитку особистості як суспільної одиниці. Напружені міжособистісні відносини та жорсткі соціальні умови сьогодення, певною мірою, впливають на вектор ціннісних орієнтацій особистості.

Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка ставить людині спрямованість його життєдіяльності.

Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає сенсожиттєва активність особистості, що визначає рівень домагань особистості та її орієнтацію у процесі діяльності на досягнення конкретних цілей.

На думку В. Ядов, ціннісні орієнтації становлять собою інтегративні, вільно та відповідально обрані особистості установки, що є ширшими і більш виключними, ніж будь-які фіксовані або ж навіть базові соціальні установки, орієнтири й ідеали.

Як зазначав А. Здравомислов, ціннісні орієнтації – це важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань. Вони відокремлюють важливе для певної

людини від несуттєвого.

Ціннісні орієнтації розглядаються як один із компонентів, що входить до структури особистості: ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я». Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань [16, с. 12-14].

Психолог С. Рубінштейн говорив, що цінність – значущість для людини чогось у світі, і тільки визнана цінність здатна виконувати найважливішу ціннісну функцію – функцію орієнтира веління. Ціннісна орієнтація виявляє себе в певній спрямованості свідомості і поведінки, які проявляють в суспільно значимих справах і вчинках.

Таким чином, розвиток ціннісних орієнтацій тісно пов'язане з розвитком спрямованості особистості. С. Рубінштейн вказував: «... в діяльності людини по задоволенню безпосередніх громадських потреб виступає громадська шкала цінностей. У задоволенні особистих та індивідуальних потреб за посередництвом суспільно корисної діяльності реалізується ставлення індивіда до суспільства і відповідно співвідношення особистісного та суспільства і відповідно співвідношення особистісного та суспільно значущого». І далі: «Наявність цінностей є вираз небайдужості людини по відношенню до світу, що виникає із значущості різних сторін, аспектів світу для людини, для його життя» [51, с. 365].

Основною функцією цінностей і ціннісних орієнтацій є регулятивна функція, а саме – регулювання поведінки особистості в певних соціальних умовах. Ціннісні орієнтації виконують ряд важливих функцій: гармонізують та інтегрують духовний світ індивіда, зумовлюючи його соціальну значущість; визначають цілісні, унікальність і неповторність особистості; регулюють

поведінку та діяльність людини у суспільстві, впливаючи на її дії та вчинки.

Стійкість і внутрішня гармонійність системи вартостей забезпечує такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я цих ідеалів, активність життєвої позиції. Тоді як нерозвиненість ціннісних орієнтацій – це ознака інфантилізму, панування зовнішніх «стимул-реакцій» у поведінці людини, тобто її недостатньої особистості зрілості [45, с. 246].

1.3. Система соціальних цінностей молоді

Ціннісні орієнтації молоді формуються в процесі соціалізації під час засвоєння нових знань та соціально-психологічного досвіду і виявляються у цілях, інтересах, переконаннях, спілкуванні і діяльності особистості. Реалізуються вони у процесі життєдіяльності та підтверджуються або відкидаються життєвим досвідом.

Особа у суспільстві належить до певної соціальної групи і є носієм її цінностей і норм. Проте в ході життєдіяльності люди пересуваються у соціальній структурі суспільства по горизонталі і вертикалі. Соціальна мобільність зумовлює зміну старого образу життя, цінностей, норм, стилю поведінки, умовного коду на прийняті у новій соціальній групі. Таким чином, зміна положення індивіду у системі соціальних координат робить його новою людиною.

Цінності, прийняті у тій чи іншій соціальній групі, визначають норми поведінки цієї групи, а порушення їх – карається. Людина, яка належить до будь-якої великої (клас, стан) або малої (навчальна група або трудовий колектив) соціальної групи, має підкорятись законам, які прийняті в цьому соціумі, не порушувати їх і не наслідувати цінностей інших груп. Суперечності між нагальною необхідністю формування ціннісних орієнтирів вітчизняного соціуму, впровадження в освітній процес вищого навчального закладу програм щодо становлення та розвитку ціннісних орієнтацій молодих

людей і фактичним рівнем розробленості даної тематики у психологічній науці роблять актуальною тему ціннісних орієнтирів сучасної студентської молоді.

В Україні нівельовано багато цінностей, на яких зазвичай тримається здорове суспільство, яке має перспективи. Система ціннісних орієнтацій виражає внутрішню основу відносин особистості з дійсністю.

Проблеми, пов'язані з людськими цінностями, належать до числа найважливіших для наукових галузей, які займаються вивченням людини та суспільства. Це викликано насамперед тим, що цінності виступають інтегративною основою як для окремо взятої особистості, так і для будь-якої соціальної групи, нації та всього людського в цілому.

Ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, який характеризує спрямованість та зміст активності особистості, яка є складовою частиною системи відносин особистості, визначаючи загальний підхід людини до світу, до себе; яка надає сенс та спрямованість особистій позиції, поведінці, поступкам. Система ціннісних орієнтацій виражає внутрішню основу відносин особистості з дійсністю.

У процесі історичного розвитку сформувався цілий ряд механізмів, за допомогою якого здійснюється передача цінностей через покоління. Серед них чільне місце посідає: сім'я, церков, мистецтво, література, культура. Цінності можуть засвоюватися людиною як свідомо, так і невідомо (людина не може пояснити чому віддає перевагу одним цінностям та іншими). Саме тут відкриваються великі можливості для підміни одних цінностей іншими [33].

Сучасні соціологічні дослідження свідчать про те, що за останні роки більшість молодих людей починають переорієнтовуватися на матеріальні цінності. Їх досить сильно приваблюють гроші, заробітки, бізнес, участь у управлінських структурах. Поряд із цих можна спостерігати також і тенденцію росту інтенсивних духовних пошуків, орієнтації на істинні цінності, що проявляється у збільшенні інтересу до світової культури, історії своєї сім'ї, народу.

Система ціннісних орієнтацій сучасної молоді, являє собою систему з традиційних цінностей: сім'я, здоров'я, комунікація та цінностей, пов'язаних з досягненням успіху: гроші, незалежність, самореалізація. Рівновага між ними є нестійкою. Моральні цінності майже не увійшли до списку базових цінностей сучасної студентської молоді, а духовні і культурні цінності займають останні рядки. Це пов'язано з тим, що молодь погоджує свою систему цінностей, насамперед, з критеріями життєвого успіху. Такі поняття, як чесно прожити життя, чиста совість, скромність відходять на другий план [33].

1.4. Особливості задоволення життєвих потреб студентської молоді

Задоволення потреб людини можливе лише в процесі тісної взаємодії людини із зовнішнім середовищем в результаті взаємодії із іншими людьми. Потреби динамічні, вони змінюються, ускладнюються. Їх розвиток базується на раніше задоволених потребах, а нові з'являються в процесі включення людини в більш складні сфери діяльності. Повне задоволення потреб людини практично неможливе, тому необхідне від кожної людини вдумливий, свідомий підхід до вибору і задоволення потреб.

Виділяють такі потреби:

- за сферами діяльності людей (трудові, спілкування, пізнання);
- за об'єктом самих потреб (матеріальні, духовні, естетичні, етичні);
- за функціональною роллю потреб (самозбереження людини, першочергові і другорядні, стійкі і ситуаційні);
- за суб'єктом потреб (індивідуальні, групові, колективні, суспільні) [14, с. 224].

Незалежно від того, у якому суспільстві живе молода людина у неї обов'язково є деякі загальні, базові потреби. Зокрема це відноситься до необхідності набути конструктивну діяльність і сприяти стати творцем

власного розвитку, як індивідууму.

Ціннісні орієнтації, потреби молоді в цілому визначаються життєві плани молодих хлопців та дівчат, які з часом ними уточнюються і перебудовуються. Планування життя молоддю не можливе без певних мотивів, якими керуються молоді люди. Ці мотиви, як і життєві плани в цілому в різних соціально-професійних і вікових груп молоді різні, вони змінюються із плином часу, зміною умов життя, місця життя, обставин... життєві плани молодих людей повзанні із прагненням зайняти певне соціальне становище, яке дозволить йому задовольняти ще більші і різноманітні по характеру і значимості потреби, само реалізовуватися як соціальному суб'єкту. Складні життєвих планів молоді людини залежить від багатьох чинників, але одним із вирішальних є рівень духовного розвитку, свідомості, між особистісних зв'язків особистості.

Сьогодні серед багатьох цінностей дуже важливими є національні. Вони відображають особливості, зміст життя нації, визначають потреби і інтереси. Національні цінності мають як економічний, культурологічний так і соціальний зміст. Сама по собі молодь є носієм національних цінностей, не просто автоматично успадковують їх від старших поколінь.

Мова, культура, спосіб мислення, поведінка передаються від старших поколінь, але ними все є необхідно оволодіти, усвідомити їхню суть і особливості. Відзначу, що національні цінності і орієнтації не залишаються по життєвими, вони розвиваються із розвитком самої держави. Формуючи у молоді людини – майбутнього громадянина уважне відношення до цінностей своєї нації, необхідно мати на увазі, що протягом життя людина стає учасником певних міжнаціональних відносин. Тому, молода людина, володіючи певною гордістю, за свою власну націю, її історію, культуру, традиції, мову, повинна одночасно навчитися поважати цінності інших націй і народів та толерантно до них відноситися [14, с. 224].

Висновок до першого розділу

Представлений в першому розділі матеріал, переконує в тому, що вчених здавна цікавить заявлена проблема, а переважна більшість наукових психологічних досліджень у галузі феномену студентської молоді.

Однією з актуальних проблем сучасної психологічної науки є проблема ціннісних орієнтацій молоді. Ця тема достатньо складна, включає дослідження ряду аспектів, а саме: вікові психологічні особливості молоді, соціологічні проблеми освіти і виховання, вплив колективу, сім'ї. Таким чином, дослідження системи цінностей та ціннісних орієнтацій особливості, груп, соціальних верств в нових історичних умовах є дуже важливим, так як дозволяє науково керувати соціальними, соціально-психологічними процесами в суспільстві.

Молоді, в тому числі студентській, належить особлива роль у суспільстві, адже саме її представники сьогодні – це керівники держав, урядів, науковці, економісти, юристи – те покоління, яке буде творити історію завтра. І тому від того, якими є цінності і ціннісні орієнтації сучасної молоді, залежить її майбутнє і майбутнє суспільства в цілому.

Ціннісні орієнтації людини органічно пов'язані із проблемами людини і виступають в якості головного компонента детермінації її поведінки. Ціннісні орієнтації – це елементи мотиваційної структури особистості, на підставі яких відбувається вибір тих чи інших соціальних установок як цілей або мотивів конкретної діяльності. Ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом пануючої в суспільстві системи цінностей, яка змінюється з розвитком історії. Події останніх десятиліть вплинули на систему ціннісних орієнтацій пострадянського суспільства і відповідно на життєві орієнтири студентської молоді, в середовищі якої набувають все більш актуального значення матеріальні цінності (матеріальний добробуту, успіх у житті, прагматизм, високий зарібок, престижна робота, закордонні поїздки тощо). Символом нашого часу є «виразна увага до матеріальної сторони життя»,

«орієнтація на успіх у житті стає однією з ведучих стратегій студентів і взагалі молоді в сучасних ринкових умовах» – такий висновок роблять українські та російські соціологи, вивчаючи зміст ціннісних орієнтацій студентської молоді. На превеликий жаль, втрачають певне значення в житті сучасної студентської молоді деякі духовні орієнтації і цінності. Студенти менше цікавляться політикою, суспільно-політичним життям, далеко не всі люблять читати, відвідувати культурно-мистецькі заклади, займатися спортом, художньо-самодіяльністю, мистецтвом, творчістю. Відбувається деформація і етичних ціннісних орієнтацій, виправдовується порушення заповідей типу «не вкради», «не бажай...».

Зміни у ціннісних орієнтаціях молоді (часто не на користь високих суспільних ідеалів) вимагають перегляду всієї системи виховної роботи у вищій школі, пошук і впровадження нових форм і методів роботи із студентською молоддю з метою підготовки і виховання студентів не лише високими професіоналами своєї справи, а справжніми гуманістами, Людьми з великої літери.

Система ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді, являє собою систему з традиційних цінностей: сім'я, здоров'я, комунікація та цінностей, пов'язаних з досягненням успіху: гроші, незалежність, самореалізація. Рівновага між ними є нестійкою. Моральні цінності майже не увійшли до списку базових цінностей сучасної студентської молоді, а духовні і культурні цінності займають останні рядки. Це пов'язано з тим, що молодь погоджує свою систему цінностей, насамперед, з критеріями життєвого успіху. Такі поняття, як чесно прожити життя, чиста совість, скромність відходять на другий план. Причини такого стану стануть предметом нашого подальшого дослідження.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У даному розділі магістерської роботи присвячений обґрунтуванню принципів підбору методів експериментальної дослідження перспективного аспекту сучасної студентської молоді, їх опису (спостереження, бесіди, тестові методики) та експериментальні дослідження серед студентів.

2.1. Методи дослідження особливостей життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни

Для вивчення особливостей життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни можна використати різні методи дослідження.

Спостереження – це цілеспрямоване, організоване і певним чином фіксоване сприйняття досліджуваного об'єкта.

Опитування – це метод збору первинної інформації, заснований на безпосередньому (розмова, інтерв'ю) чи опосередкованому (анкета) взаємодії психолога і опитуваного. Застосовуючи цей метод дослідник не контактує з опитуваними. За допомогою запитальника можна зібрати за короткий термін дані від великої кількості людей.

Бесіда – це метод отримання інформації на основі вербальної (словесної) комунікації. Це порівняно вільний діалог між дослідником і досліджуваним на певну тему [20, с. 45]. Бесіда, зазвичай, не обмежена в часі та, часто, важко вкладається в задане русло тому вимагає особливої чуйності й гнучкості, вміння слухати і водночас вести її по заданому плану, розумітися на емоційних станах співрозмовника, реагуючи на їх зміни, фіксувати зовнішні прояви (жести, міміку), бачити підтекст спілкування. Тут велику роль грає вступне слово, і перші питання дослідника, які мають викликати в опитуваного довіру

і бажання співпрацювати. Рекомендується починати розмову з нейтральних питань, спираючись на передбачену двосторонню згоду.

Тести – це стандартизовані, стилі, найчастіше обмежені у часі випробування, призначені для встановлення кількісних та якісних індивідуальних психологічних відмінностей [20, с. 46].

Порівняння – найпоширеніший метод аналізу, який полягає у порівнянні явищ, процесів та показників, що їх характеризують для виявлення спільних рис і відмінностей між ними [20, с. 47]. Суть його полягає у зіставленні однорідних об'єктів з метою виявлення рис подібності або відмінностей між ними.

Узагальнення – це метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксування загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального [20, с. 48]. У процесі пізнання досить часто доводиться, спираючись на наявні знання, робити висновки, які є новим знанням про невідоме. Здійснюючи перехід від невідомого до відомого, я відкриваю загальні принципи, або ж, навпаки, спираючись на загальні принципи, робити висновки про окремі явища.

Для перевірки висунутої гіпотези я обрала ряд методик, за допомогою яких провела комплексне дослідження.

У ході емпіричного дослідження були застосовані наступні психодіагностичні методики:

- ✓ Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова»;
- ✓ Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча;
- ✓ Методика «Незакінчені речення» Д. Сакса і Л. Сіднея;
- ✓ Методика «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій», адаптований та модифікований варіант методики М. Рокіча, в модифікації Б. Круглова.

За допомогою вищезазначених методик можливо здійснити наступне:

1) виявити рівень сформованості вищих, загальнолюдських, професійних, суспільно-соціальних, сімейних, індивідуалістичних цінностей майбутніх студентів;

2) визначити місце духовних цінностей в ієрархічній системі особистісних цінностей майбутніх студентів;

3) визначити рівень духовного потенціалу та актуалізацію духовних цінностей в підструктурах спілкування, спрямованості, самосвідомості, інтелекту, характеру, досвіду і психофізіології;

4) з'ясувати актуалізацію таких психологічних механізмів духовного розвитку, як ідентифікація, децентрація, рефлексія, трансценденція та усвідомлення буттєвої єдності в структурі особистості;

5) визначити сформованість потребнісно-мотиваційних ставлень особистості до дійсності;

6) виявити кореляційні зв'язки між професійними цінностями та іншими особистісними цінностями, рівнем розвитку потребнісно-мотиваційної сфери, духовного потенціалу та інтелектуальної лабільності.

Підготовчим етапом дослідження може бути надання інформації про духовні цінності, ціннісно-смыслову сферу людини, ієрархічну структуру особистісних цінностей, духовний потенціал особистості, спрямованість особистості.

У ході дослідження слід використовувати такі методи, як анкетування, тестування, проведення діагностичних методик, співбесіди, спостереження [21].

При обробці, даних ми застосовували математично-статистичні процедури, обов'язкові для проведення будь-якого психометричного дослідження. Інтерпретація і опис проводиться за допомогою методів графічного узагальнення (графіки, таблиці).

Для проведення дослідження були використані чотири психодіагностичні методики:

Перша методика дослідження ціннісних орієнтацій було обрано опитування «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча. Це опитування мені дозволяє повністю дослідити світогляд студентської молоді. Він показав важливі мотиви поведінки та дії особистості, відношення студентів до себе та оточення навколишнього світу. Ще однією позитивною рисою цього опитування є зручність у проведенні та підрахування результатів. Це опитування складається з двох частин по 18 цінностей у кожному. Перша частина – це термінальні цінності, у другій частині – інструментальні цінності. М. Рокіч відносить певну форму поведінки або дій, які були б більш кращими або виграшними у різних ситуаціях.

Отже, М. Рокіч пояснює, що цінності – це не якась власність окремих людей. Вони спрацьовують на широкому соціальному й культурному рівні, виступаючи когнітивними репрезентаціями не тільки індивідуальних потреб, але й установлених соціальних вимог. Вони також є об'єднаними наслідками як соціальних, так і психологічних сил, що діють на людину – соціальних, тому що суспільство і його інституції соціалізують людину для суспільної користі, засвоєння прийнятих у суспільстві концепцій бажаного. Психологічних, тому що індивідуальні спонуки вимагають пізнавального вираження, виправдання в соціально бажаних термінах [72].

Друга методика «Незакінчення речення» Д. Сакса і Л. Сіднея. В цьому опитуванні міститься 3 речення, які дозволяють студентам визначитися, які для них важливі цінності.

Третя методика «Дослідження реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова. В цьому опитуванні містить 66 питань, які потребують коротку відповідь «так» або «ні». Усі результати даного опитування вносяться в таблицю та діляться на 11 узагальнених цінностей: здоров'я, любов, приємне проведення дозвілля, високе матеріальне забезпечення, соціальна активність направлена суспільний розвиток, влада та повага оточення, мислення, пошук прекрасного, пізнання нового у світі, високий соціальний статус, спілкування.

Четверта методика «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» М. Рокіча та Б. Кругловим. Ця методика містить два списки, кожний з яких фіксує 16 вартостей – термінальних (цінності-цілі) та інструментальних (цінності-засоби). Останні характеризують засоби, що вибираються для досягнення цілей життя і є інструментом, за допомогою якого можна реалізувати термінальні (глобальні) цінності. У першій частині наводиться список основних цілей, яких люди прагнуть досягти у своєму житті. У другій – список основних якостей особистості людини. Потрібно вказати, які з них є для Вас цінними, проставивши у кожному пункту бали від 1 до 5 (найбільш значний – 5). Структура методики дозволила встановити напрямки розвитку особистості студентської молоді, ставлення до себе і навколишніх людей та сприйняття світу, як сформований механізм диференціації студентської молоді. Методика не потребує додаткових спеціальних навичок від дослідника при проведенні опитування та обробки результатів; дозволяє проводити опитування як в індивідуальному порядку [72].

2.2. Методика дослідження ціннісних орієнтацій (М. Рокіча)

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовний бік спрямованості особистості й становить основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції й «філософії життя».

До вашої уваги пропонується оригінальна система обробки й аналізу результатів, отриманих у ході проведення розповсюдженої методики М. Рокіча. Це лише суб'єктивне структурування системи ціннісних орієнтацій, досить умовне. М. Рокіча у своїх дослідженнях відзначав достатню універсальність і гнучкість методики. Передбачається, що в кожного інтерпретатора може бути і зовсім інша, своя систематизація цінностей.

Таблична форма «ключа» зручна для обробки матеріалу, дозволяє швидко й чітко структурувати ціннісні орієнтації випробуваних, підходить як

для якісного, так і для кількісного аналізу результатів.

Присвоєння номерів кожній із цінностей не є універсальним і ні в якій мірі не визначає ієрархію зазначених цінностей. Цей вимушений хід зроблений для зручності обробки результатів.

М. Рокіч розглядає цінності як абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом або ситуацією, що виражають людські переконання про типи поведінки й актуальні цілі та не мають самостійної спонукальної сили. Згідно з його дослідженнями, цінності поділяються на дві групи: термінальні (визначають довготривалі перспективи життя та усталені норми поведінки, що будуються на соціально визначених еталонах) та інструментальні (характеризують засоби реалізації та досягнення термінальних цінностей).

Методика встановлення ціннісних орієнтацій М. Рокіча заснована на прямому ранжуванні списку цінностей і є найпоширенішою в наш час.

М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

- 1) термінальні – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варто того, щоб до неї прагнути;
- 2) інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації [72].

Модифікація методики полягає в тому, що у списки термінальних та інструментальних цінностей були внесені зміни після анкетування і пілотажного дослідження у відповідності до професійних особливостей ціннісної орієнтації майбутніх правознавців. Цінності умовно були розподілені на індивідуалістичні, сімейні, суспільно-соціальні, загальнолюдські, вищі, духовно-професійні.

Перевагою методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, а також гнучкість – можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у цьому випадку відіграє мотивація діагностики,

добровільний характер тестування й наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору й експертизи. Можливе проведення групового тестування.

Респондентові пред'являється два списки цінностей (по 18 у кожному) або на аркушах паперу, або на картках (порядкові номери зазначаються на оборотному боці картки). У списках випробуваний привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає одну за одною по значимості для нього. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних (список А), а потім набір інструментальних (список Б) цінностей.

Для опитування були пред'явленні набір з 18 питань з позначенням цінностей. Було завдання для студентів розкласти їх по порядку значимості, які для них були принципи, яким вони керуються в своєму житті. Уважно було вивчено таблиці і, вибрані ту цінність, яка для них найбільш значима, помістили її на перше місце. Потім вони вибрали другу за значимість цінність і помістили її слідом за першою. Потім виконали те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишилася останньою і займає 18 місце. Розробляють не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат відбиває їхню справжню позицію.

Методика «ціннісні орієнтації» (М. Рокіча) [72].

Інструкція: «Вам пропонуються два списки з 18 цінностей. Ваше завдання – оцінити їх по порядку значущості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті. Тобто найважливішому Ви надаєте номер 1 та ін. так що під вісімнадцятим номером буде йти цінність найменш значуща для Вас. Робіть не поспішаючи, вдумливо. Якщо у процесі роботи Ви зміните свою думку, можете виправити свої відповіді. Кінцевий результат має відображати Вашу дійсну позицію».

Тестовий матеріал:

Список А (термінальні цінності):

- 1) активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);

- 2) життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- 3) здоров'я (фізичне і психічне);
- 4) цікава робота;
- 5) краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
- 6) любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- 7) матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- 8) наявність хороших і вірних друзів;
- 9) суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- 10) пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
- 11) продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- 12) розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- 13) розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- 14) свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
- 15) щасливе сімейне життя;
- 16) щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- 17) творчість (можливість творчої діяльності);
- 18) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

- 1) акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;

- 2) вихованість (гарна манери);
- 3) високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- 4) життєрадісність (почуття гумору);
- 5) старанність (дисциплінованість);
- 6) незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- 7) непримиренність до недоліків у собі та інших;
- 8) освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- 9) відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);
- 10) раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- 11) самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- 12) сміливість у відстоювання своєї думки;
- 13) тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
- 14) терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншими їхні помилки та омани)
- 15) широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- 16) чесність (правдивість, щирість);
- 17) ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
- 18) чуйність (дбайливість).

Зазначена методика спрямована на визначення особливостей цілісної ієрархії термінальних та інструментальних цінностей, в якій вони упорядковані на основі суб'єктивного рангу значущості та вказують на життєву позицію досліджуваних. Ця методика спрямована на класифікацію системи цінностей. Описуючи основні положення теорії М. Рокіч розмежовує поняття «цінності», «установки», «ціннісні орієнтації» та «системи цінностей». Необхідність розмежування категорій «цінності» та «установки», вчений аргументував появою великої кількості публікацій, в яких використання даних понять не завжди було доцільним. Так, установка – це

стійка система кількох переконань, що зосереджена на певному об'єкті чи ситуації. Натомість, під цінностями розуміється стійке переконання індивіда або групи в тому, що певному способу (стилю) діяльності чи деяким кінцевим цілям існування потрібно віддавати перевагу, порівняно з іншими [72].

2.3. Методика незакінчені речення (Д. Сакса і Л. Сіднея)

У психологічній практиці частіше за інші використовується варіант методу «Незакінчених речень» Д. Сакса і Л. Сіднея. Він містить у собі 3 незакінчених речень, в яких доповнення, здійснювані обстежуваним, регламентовані й залежать від змісту початку фрази. Речення кожне характеризує тією чи іншою мірою систему відносин обстежуваного до родини, представників своєї або протилежної статі, до статевого життя, до вчителів, начальства і підлеглих.

У зв'язку з тим, що цей варіант методу «незакінчених речень» використовується психологами найчастіше.

Методика «Незакінчені речення» відносить класу проєктивних психологічних процедур і традиційно використовується в психодіагностиці для вивчення суб'єктивних переживань, очікувань, патологічних станів особистості, а також проблем міжособистісного сприйняття і взаємодії [47].

Було студентам наведено 3 незакінчених речень. Студенти прочитали кожне речення і закінчили його, записуючи перше ж судження, яке спало їм на думку. Виконуючи завдання швидко, не задумуючись довго над кожною фразою; якщо не можете закінчити яке-небудь речення відразу, обведіть його номер колом і поверніться до нього пізніше.

Методика «Незакінчених речень»

Інструкція: «Нижче наведено 3 незакінчених речень. Прочитайте кожне речення і закінчіть його, записуючи перше ж судження, яке спало Вам на думку. Виконуйте завдання швидко, не задумуючись довго над кожною фразою, якщо не можете закінчити яке-небудь речення відразу, обведіть його

номер колом і поверніться до нього пізніше» [47].

- 1) Цінності – це ...
- 2) Мої життєві цінності – це ...
- 3) Неприйнятні для мене цінності ...

Методика «Незакінчені речення» відносить класу проєктивних психологічних процедур і традиційно використовується в психодіагностиці для вивчення суб'єктивних переживань, очікувань, патологічних станів особистості, а також проблем міжособистісного сприйняття і взаємодії. Перевагою даної методики є можливість для досліджуваних відповідати не одним словом, що дає гнучкість та різноманітність відповідей. Її можуть використовувати, змінюючи речення під особливості досліджуваної сфери.

2.4. Методика діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова

З метою дослідження цільового аспекту сміложиттєвих орієнтацій сучасного студентства мною була обрана методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнової. Перевагою даної методики є спрямованість змісту опитувальника на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості у реальних умовах життєдіяльності.

Опитувальник «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій» С. Бубнової дає можливість дослідити такі параметри як: приємне проведення часу, відпочинку; високе матеріальне благополуччя; пошук і насолода прекрасним; допомога і милосердя до інших людей, любов; пізнання нового в світі, в природі, людині, високий соціальний статус і управління людьми; визнання і повага людей, та управління людьми; соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві, спілкування; здоров'я [11].

Методика спрямована на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності. Цей тест містить 66 питань, які потребують коротку відповідь «так» або «ні». Усі результати даного тесту

вносяться в таблицю та діляться на 11 узагальнених цінностей: здоров'я, любов, приємне проведення дозвілля, високе матеріальне забезпечення, соціальна активність направлена на суспільний розвиток, влада та повага оточення, милосердя, пошук прекрасного, пізнання нового у світі, високий соціальний статус, спілкування. Ступінь виразності кожної з вище перерахованих ціннісних орієнтацій підраховується за допомогою таблиці, яка представлена у додатку. Згідно з ключем 22 до цього тесту, рахуються лише позитивні відповіді на поданні запитання. Відповіді респондентів вносяться у таблицю, по шість відповідей на кожну горизонтальну графу. Тобто будується графічний профіль демонструє ступінь враженості кожної з одинадцяти ціннісних орієнтацій по 6-бальній шкалі.

Методика діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова [11].

Інструкція: «Потрібно відповісти по можливості швидко, довго не замислюючись над кожним питанням пам'ятайте, що поганих або хороших відповідей немає, є тільки ваша власна думка. Для нас важливим на сьогодні є такі є такі цінності. Вони перераховані нижче. Дайте відповідь «так» або «ні», тобто ці цінності у вас наявні або вони відсутні».

- 1)приємне проведення часу, відпочинку;
- 2)високий матеріальний добробут;
- 3)пошук і насолода прекрасним;
- 4)допомога і милосердя до інших людей;
- 5)любов;
- 6)пізнання нового у світі, природі, людині;
- 7)високий соціальний статус і управління людьми;
- 8)пізнання і повага людей та вплив на оточуючих;
- 9)соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві;
- 10) спілкування;
- 11) здоров'я.

Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтації особистості С. Бубнова», призначена для вивчення ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності. Методика містить питання, які спрямовані на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій у реальних умовах життєдіяльності.

Важливим аспектом методики С. Бубнової «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» є зіставлення цінностей зі сферами самореалізації, що уможлиблює глибше та повніше дослідження структури ціннісних орієнтацій.

Смисложиттєву проблематику особистості репрезентують такі феномени ціннісно-сислової сфери, як життєві цілі, особистісні цінності, смисли, а також більш інтегральне утворення – сенс життя.

Психодіагностичне дослідження було спрямоване на психічне процеси, що детермінують виникнення, формування, зміст системи цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, її ієрархічну структуру, регуляторну функцію у соціальній поведінці [13, с. 278].

Згідно визначеної нами ієрархічної системи духовних цінностей особистості, всі цінності: від індивідуальних до вищих складають ієрархічно-системну будову цінностей, і їх формування залежить від рівня розвитку потребнісно-мотиваційної сфери особистостей, і їх формування залежить від рівня розвитку потребнісно-мотиваційної сфери особистості.

2.5. Методика визначення сформованості ціннісних орієнтацій (М. Рокіча та Б. С. Кругловим)

Методика «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій – це адаптований та модифікований варіант методики М. Рокіча та Б. Кругловим, вона спрямована на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини.

Концепція методики базується на тому, що система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і становить основу її

взаємодії з довкіллям, інших людьми, самою собою. Водночас вона утворює серцевий пласт світогляду, центральну ланку мотивації життєвої активності, оскільки особистісне самовизначення в ранній юності має суспільно активну, ціннісно-смыслову природу.

Методика передбачає безпосереднє ранжування списку цінностей: від найбільш до найменш значущих та від найбільш до найменш реалізованих у своєму житті. Вона містить два списки, кожний з яких фіксує 16 вартостей – термінальних (цінності-цілі) та інструментальних (цінності-засоби). Останні характеризують засоби, що вибираються для досягнення цілей життя і є інструментом, за допомогою якого можна реалізувати термінальні (глобальні) цінності.

Інструкція: «У першій частині наводиться список основних цілей, яких люди прагнуть досягти у своєму житті. У другій – список основних якостей особистості людини. Потрібно вказати, які з них є для Вас цінними, проставивши у кожному пункті бали від 1 до 5 (найбільш значний – 5)».

Частина 1 (Ц-цінності)

- 1) самостійність як незалежність у судженнях та оцінках;
- 2) впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів);
- 3) матеріальна забезпеченість (відсутність матеріальних труднощів у житті);
- 4) здоров'я (фізичне та психічне);
- 5) задоволення (життя, повне задоволень, розваг, приємного проведення часу);
- 6) цікава робота;
- 7) кохання (духовне та фізичне близькість з коханою людиною);
- 8) свобода як незалежність у вчинках та діях;
- 9) краса (переживання в природі та мистецтві);
- 10) гарні та вірні друзі;
- 11) пізнання (можливе розширення своєї освіти, кругозору, інтелектуальний розвиток);

- 12) щасливе сімейне життя;
- 13) творчість (можливість творчої діяльності);
- 14) громадське визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів);
- 15) активне, діяльне життя;
- 16) рівність (братство, рівні можливості для всіх).

Частина 2 (І-цінності)

- 1) високі записи;
- 2) чуйність (дбайливість);
- 3) вихованість (хороший манери, ввічливість);
- 4) життєрадість (почуття гумору);
- 5) ефективність у справах (працелюбність, ефективність у роботі);
- 6) сміливість у відстоюванні свого погляду, думки;
- 7) виконавчість (дисциплінованість);
- 8) нетерпимість до недоліків у собі та інших;
- 9) широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші уподобання, звички);
- 10) чесність (правдивість, щирість);
- 11) освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- 12) самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- 13) терпимість (до поглядів та думок інших людей, уміння прощати іншим їх помилки);
- 14) тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- 15) раціоналізм (уміння логічно мислити, приймати обдумані рішення);
- 16) відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово).

Методика визначення сформованості ціннісних орієнтації М. Рокіча та Б. Кругловим як опитування, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає зміст орієнтації особистості та формує основу її відносин до світу, до інших людей, до себе,

основу світогляду та стрижневу мотивацію життєвої діяльності, основу життєвої концепції та «філософії життя». Ця методика заснована на безпосередньому ранжуванні списку цінностей [27].

Висновок до другого розділу

Цінності виступають інтегративною основою як для окремої особистості, так і для будь-якої соціальної групи, нації чи усього суспільства у цілому. Виступаючи базовою характеристикою особистості ціннісні орієнтації включають в себе три компоненти: когнітивний, емоційний та поведінковий. Ціннісні орієнтації є результатом внутрішньої та зовнішньої взаємодії у процесі розвитку особистості, суб'єктивним відображенням світу у свідомості конкретного індивіда. Ціннісні орієнтації людини органічно пов'язані із проблемами людини. Вони формуються під впливом пануючої в суспільстві системи цінностей, яка змінюється з розвитком історії. В нашому середовищі все більш актуального значення набувають матеріальні цінності (матеріальний добробут, успіх у житті, прагматизм, високий зарібок, престижна робота, закордонні поїздки тощо). Суспільство, яке на перший план поставило матеріальне благополуччя та збагачення, формує відповідну культуру і життєві потреби молоді.

Цінності студентської молоді формує інформація, яка надається їй всією соціальною кон'юнктурою, баченням дорослими вітчизняного чи зарубіжного життя. Оскільки в самій молоді немає свого великого життєвого досвіду, вона може оцінювати ті чи інші явища, виходячи зі знань, набутих у навчальних закладах, із засобів масової інформації, з оцінок батьків, прочитаної літератури, хоча, звичайно, певну роль відіграє осмислення власного пережитого.

Основою формування світогляду молоді людини є соціальні цінності – узагальнені уявлення про мету і норми поведінки. Ціннісні орієнтації молоді формуються в процесі соціалізації під час засвоєння нових знань та соціально-

психологічного досвіду і виявляються у цілях, інтересах, переконаннях, спілкуванні і діяльності особистості. Реалізуються вони у процесі життєдіяльності та підтверджуються або відкидаються життєвим досвідом.

Сьогодні процес соціалізації молоді ускладнюється переоцінкою традицій, норм і цінностей. Якщо раніше молодь спиралася на досвід попередніх поколінь, то тепер їй доводиться творити новий соціальний досвід, покладаючись переважно на себе. Для багатьох студентів основними цінностями є “знайти себе в житті”, “бути людиною”, “досягти матеріального достатку” тощо. У процесі життя відбувається засвоєння соціального досвіду та його “перерозподіл” до рівня особистісних установок і орієнтацій, тобто, особистість набуває певної свободи у виборі тих чи інших цінностей відповідно до власних задатків і нахилів, а також завдяки регулятивному впливу середовища. Від того, які цінності будуть сформовані у молоді сьогодні, а також наскільки, вони будуть готові до нового типу соціальних відносин, залежать шлях і перспективи розвитку нашого суспільства.

Формування системи ціннісних орієнтацій являє собою процес становлення особистості і ця система є засобами реалізації певних суспільних цілей. У студентській молоді спостерігаються два механізми засвоєння цінностей: процесуальний та змістовий. Змістовний компонент реалізується через засвоєння знань про цінності, норми поведінки, здатність до співчуття та співпереживання, усвідомлення необхідності певної поведінки відповідно до цінностей. Процесуальний аспект включає в себе такі етапи освоєння студентів моральних цінностей: від пізнання смислу моральних норм до реалізації у поведінці.

Побудова система методів, адекватних задачі нашого дослідження, являє собою складну та важливу методологічну, теоретичні і методичну проблему. При підборі методів дослідження особливостей життєвих цінностей сучасної молоді ми використали принципи об’єктивності

Нами були підібраний комплекс методів, що досить повно розкриває особливостей життєвих цінностей сучасної молоді, який складається з

тестових методик, спостережень та опитувань зі студентами. Обраними тестовими методиками є «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Незакінчення речення» Д. Сакса і Л. Сіднея, «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова, «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» М. Рокіча та Б. С. Кругловим. Поєднання саме цих методів наукового дослідження найбільше за все відповідає цілям та завданням нашої роботи. Такі тестові методики нашого дослідження, у їх класичній формі, не відповідали повною мірою конкретних задач сучасної молоді, тому ми модифікували їх, уточнюючи певні, істотні для нас елементи методик, не змінюючи при цьому саму процедуру та зміст проведення опитувань.

РОЗДІЛ 3. ХІД І РЕЗУЛЬТАТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У третьому розділі аналізуються та порівнюються результати, що були проведенні методики, анонімне опитування між студентами.

3.1. Організація емпіричного дослідження

Збір емпіричного даних проведений у вересні 2023 року. Дослідження проводилося серед студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»: опитування, анкетування за допомогою платформи Google Forms. Загалом у дослідженні прийняли участь 60 студентів віком від 18 до 23 років. Дослідження ґрунтувалося на принципах тестування, опитування та добровільності, із гарантуванням анонімності результатів.

Емпіричне дослідження поділено на 3 етапи:

1. Організаційний етап – передбачав дослідження понять: цінності, життєві цінності, ціннісні орієнтації, смисл, ціннісно-сміслова сфера; аналіз теоретичних основ стосовно особливостей життєвих цінностей студентської молоді.

2. Констатувально-діагностичний етап – передбачав проведення експерименту згідно з теоретичним напрацюванням і кількісний та якісний аналіз його результатів;

3. Проектувально-конструктивний етап – передбачав аналіз шляхів щодо розвитку життєвих цінностей у студентської молоді з врахуванням результатів емпіричного дослідження.

З огляду на теоретичне аналізування особливостей ціннісних орієнтацій студентської молоді, другий етап полягав моєї роботи, підготовка дослідження, мною було підібрано 4 методики, які дозволили детально описати та встановити психологічні особливості досліджуваних феноменів.

Для проведення емпіричного дослідження мною було обрано емпіричні (спостереження, опитування, бесіда, анкетування), методологічні (психодіагностичні методики) та математико-статистичні методи (вирахування середніх значень, коефіцієнт співвідношення).

Мета емпіричного дослідження: виявити і дослідити пріоритезацію життєвих цінностей сучасної студентської молоді України в умовах воєнного стану.

Гіпотеза дослідження: умови війни впливають на психологічне сприйняття життєвих цінностей сучасної молоді, змінюючи їхню структуру та пріоритетність в контексті власного життя, міжособистісних відносин та соціальної взаємодії.

Завдання дослідження:

1. Визначити життєві цінності студентської молоді в умовах війни.
2. Дослідити, як соціальні та морально-духовні потреби студентської молоді в умовах воєнного стану впливають на формування життєвих цінностей.

Методи дослідження: спостереження; опитування (анкетування); тестування; порівняння; узагальнення; кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Для виконання дослідження було використанні методики: метод ціннісні орієнтації М. Рокіча, метод діагностика реальної структури ціннісних орієнтації особистості С. Бубнова, метод визначення сформованості орієнтації орієнтації М. Рокіча, метод незакінчені речення Д. Сакса і Л. Сіднея.

Методика не потребує додаткових спеціальних навичок від дослідника при проведенні тестування, опитування, анкетування та обробки результатів; дозволяє проводити тестування і опитування як в індивідуальному порядку, так і з групою. Є простою для оброблення даних, бо отриманий результат звіриться із ключем. В даній методики відсутня шкала брехні, тому щоб сприяти достовірності отриманих результатів, від

подальшого обробки вилучалися ті відповіді опитаних, які не можливо було перевірити.

Для вияву сформованості ціннісних орієнтацій нами було використано методика «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» розроблена Б. Кругловим. В основу даної методики була взята методика М. Рокіча «Ціннісні орієнтацій». Методика побудована за принципом опитувальника, який містить 36 питань, поділені питання на дві групи: цінності-цілі та 27 цінності – засоби. Кожне питання мало бути оцінено від 1 до 5 балів, де 5 це найбільш значуща цінність.

Структура методика дозволила встановити, як сформований механізм диференціації у сучасний молоді. Критерій кутового перетворення Фішера було використано для порівняння між собою емпіричних даних, які виражені у процентах.

3.2. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження

За допомогою кількісного та якісного аналізів так само можна вивчати особистість. Кількісний, або варіаційно-статичний, аналіз полягає в обчисленні коефіцієнтів правильного розв'язання завдань, частоти повторення спостережуваного психічного явища. Для порівняння результатів досліджень з різною кількістю завдань або різним кількісним складом групи користуються не абсолютний ми, а відносними, здебільшого відсотковими, показниками. При кількісному аналізу результатів дослідження найчастіше використовують середнє арифметичне з усім досліджень того чи іншого психічного процесу чи індивідуальне психологічної особливості. Для того, щоб робити висновок про вірогідність середнього арифметичного, обчислюють коефіцієнт відхилень від нього окремих показників. Що менше відхилення показників окремих досліджень від середнього арифметичного, то показовими воно є для дослідженої психологічної особливості особистості.

Якісний аналіз проводять на основі кількісного аналізу, але не зводиться тільки до нього. В якісному аналізі з'ясовують причини високих чи низьких показників, залежність їх від вікових та індивідуальних особливостей особистості, умов життя та навчання, стосунків у колективі, ставлення до діяльності.

Кількісний та якісний аналіз даних дослідження дають підстави для одержання психолого педагогічної характеристики особистості та висновків про виховні заходи.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми дослідження життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни підтвердив наше припущення щодо того, що певні соціальні умови впливають на формування життєвих цінностей сучасної молоді.

З метою дослідження життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни, нами було проведено емпіричне дослідження за допомогою тесту дослідження реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова, методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, методика Б. Круглова «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» та методики «Незакінчені речення».

Респондентами нашого дослідження стали 60 студентів ЗВО України віком від 18 до 23 років.

«Діагностику справжньої структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова опитування проводилося в умовах війни. Використовуючи методику С. Бубнова було діагностовано, що у сучасної молоді переважають такі цінності як «здоров'я», «спілкування», «допомога і милосердя до інших людей», «любов» та «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві».

Отримані результати дослідження реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. Бубнова представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Результати «Діагностики справжньої структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова

Цінності в узагальненому вигляді	Результати у %
Приємне проведення часу, відпочинку	15 %
Високий матеріальний добробут	40 %
Пошук і насолода прекрасним	10 %
Допомога і милосердя до інших людей	70 %
Любов	80 %
Пізнання нового у світі, природі, людині	10 %
Високий соціальний статус і управління людьми	20 %
Пізнання і повага людей та вплив на оточуючих	30 %
Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві	70 %
Спілкування	70 %
Здоров'я	90 %

Пріоритетними цінностями студенти обрали «здоров'я», «любов», «допомога і милосердя до інших людей» та «соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві». Увага до милосердя та допомоги іншим вказує на важливість теплих стосунків, чуйності, взаємоповаги та взаємопідтримки. Любов у всіх її проявах, починаючи від любові до коханих і

батьків, любов до батьківщини, місцевої культури тощо. Сьогодні увага сфокусована на житті та здоров'ї.

Аналізуючи результати, отримані в умовах війни, можна зробити висновок, що серед опитаних нами респондентів відбулася переоцінка цінностей. Під час війни молоді люди менше уваги приділяли своєму високому статусу, а більше – приземленим, буденним речам, таким як спілкування, кохання, здоров'я. Вони стали менше цікавитися «пізнанням нового про світ, природу та людей», «високим соціальним статусом» та «управлінням людьми». Результати представлено на рис. 3.1.

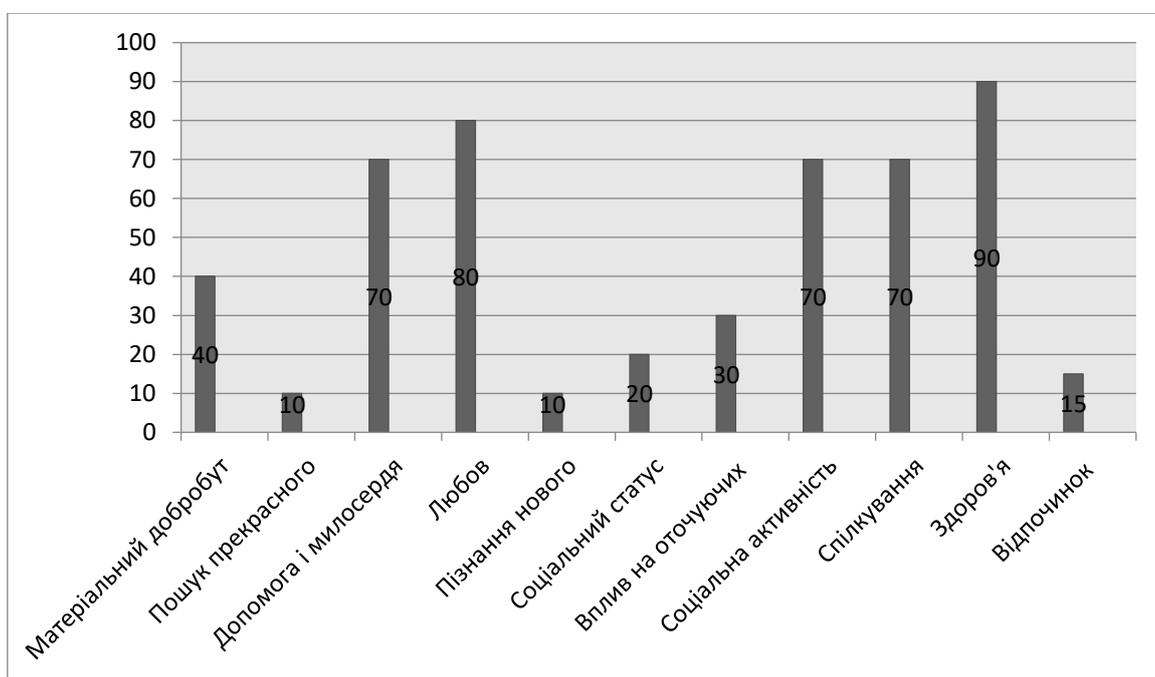

Рис. 3.1. Пріоритетні цінності студентів

Таким чином, можна зробити висновок, що стратегії реалізації життєвих цінностей студентів змінилися, але не суттєво. Можливо, це пов'язано з тим, що на перший план вийшли загальнолюдські цінності, які допомогли зберегти психічне та фізичне здоров'я студентів у часи війни.

Оскільки наше дослідження ми розпочали в умовах війни у нашій країні, для нас було важливо визначити формування ціннісних орієнтації сучасної молоді в умовах війни.

Опитавши респондентів, за допомогою методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, ми визначили найбільш поширені ціннісні орієнтації серед

студентів ЗВО. Середні показники термінальних та інструментальних цінностей були подані в таблицях 3.2 та 3.3.

Таблиця 3.2.

Термальні цінності за методикою М. Рокіча

Термінальні цінності	Результати у %
Здоров'я	90 %
Матеріально забезпечене життя	67 %
Пізнання, розширення кругозору	36 %
Свобода	86 %
Любов	80 %
Суспільне покликання	20 %
Цікава робота	55 %
Продуктивне життя	33 %
Наявність хороших, вірних друзів	72 %
Життєва мудрість	48 %
Активна життєва діяльність	40 %
Краса природи і мистецтв	20 %
Розвиток	25 %
Впевненість у собі	40 %
Розваги	20 %
Щастя інших	54 %
Щасливе сімейне життя	89 %
Творчість	15 %

Як видно з таблиці 3.2. серед термінальних цінностей більшість студентів пріоритетним виділили «Здоров'я», «Свобода», «Любов», «Щасливе сімейне життя». Зважаючи на події у нашій країні, недивно, що здоров'я та

свобода для сучасної молоді важливі, адже здорова і незалежна особистість це гарантія успіху у всіх життєвих сферах. Любов і щасливе сімейне життя, теж є важливими для сучасної молоді. В умовах війни ми всі знаходимося у стресі, почуття та підтримка є необхідними.

Більша половина наших респондентів відмітила ціннісну орієнтацію «щастя інших». Зараз, коли на вулиці війна, неможна бути байдужим. Тяжкі часи виховують в нас згуртованість і взаємодопомогу. Розваги не користуються популярністю у молоді бо війна змінила наше ставлення до таких речей.

Низький відсоток отримали такі цінності, як «творчість» та «розваги», «краса природи та мистецтва». Це пояснюється тим, що молодь сьогодні віддає перевагу матеріальній забезпеченості, і якщо доведеться обирати між творчістю та роботою з високим матеріальним доходом, то вона, безумовно, обере останню.

Отже, за результатами дослідження термінальних цінностей студентів в умовах війни ми бачимо, що саме стало для них суттєвим. Детально результати представлено на рис. 3.2.

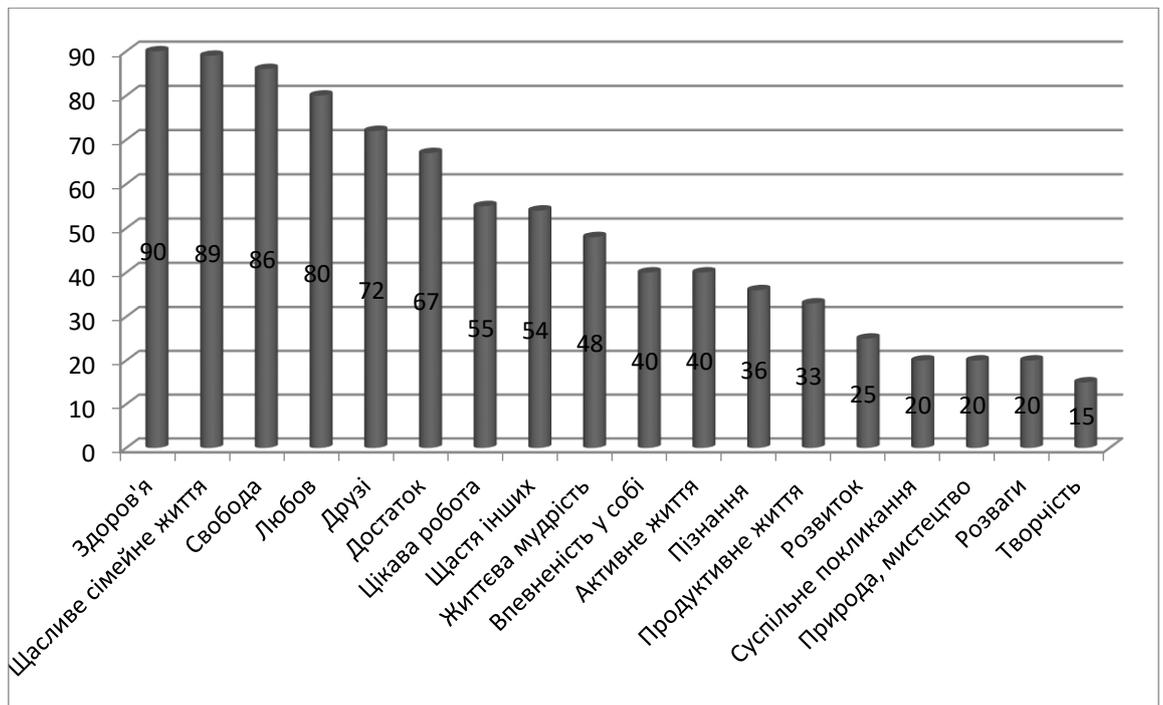

Рис. 3.2. Термальні цінності студентів.

Розглядаючи результати дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни, було виявлено такі особливості. На графіку бачимо, що основними цінностями сучасної молоді є такі термінальні цінності, як: «здоров'я», «любов», «свобода» та «щасливе сімейне життя». Цінність «здоров'я» є важливою і домінуючою для молоді у воєнний час. Це пов'язано з тим, що в цей неспокійний час вони повинні піклуватися про себе.

Також нами було визначено інструментальні цінності за методикою М. Рокіча. Результати представлено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Інструментальні цінності за методикою М. Рокіча

Інструментальні цінності	Результати у %
1.Вихованість	67 %
2.Старанність	60 %
3.Життєрадісність	49 %

4.Акуратність, порядок у справах	45 %
5.Освіченість	65 %
6.Незалежність	86 %
7.Відповідальність	74 %
8.Раціоналізм	50 %
9.Самоконтроль	68 %
10.Високі запити	15 %
11.Чесність	70 %
12.Непримиренність до недоліків у собі та інших	40 %
13.Широта поглядів	51 %
14.Терпимість	90 %
15.Тверда воля	90 %
16.Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	86 %
17.Ефективність у справах	55 %
18.Чуйність	82 %

Як видно з таблиці 3.3. ми діагностували, що домінуючими інструментальними цінностями, у студентів є «терпимість», «тверда воля», «сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів», «незалежність», «чуйність». Тверда воля, терпимість та сміливість у відстоюванні своєї думки та поглядів ідуть пліч о пліч. Вони вказують на оптимістичний настрій і впевненість у власних силах.

Серед інструментальних цінностей найменші відсотки мають такі цінності як «високі запити», «життєрадісність», «аккуратність, порядок у справах», «ефективність у справах», «широта поглядів». На мою думку такі низькі відсотки стосовно ефективності і порядку у справах пов'язані значною мірою зі зростом зацікавленості у фінансовому благополуччі.

Також відсоток «життєрадісність» бажав би бути вищим, але зважаючи на умови в яких ми живем це поки що те що нажаль маємо. Зараз студенти стали менше звертати увагу «самоконтролю» та на «непримиренність до недоліків у собі та інших» . А «чуйність», «сміливість у відстоюванні власної думки, поглядів» під час війни стали більш ключовими.

Війна зробила нашу молодь більш чуйною та терпимою, а сміливість у відстоюванні власної думки та тверда воля зараз являються рушійною силою на шляху до нашої перемоги. Інструментальні цінності у графічному зображенні представлені на рис. 3.3.

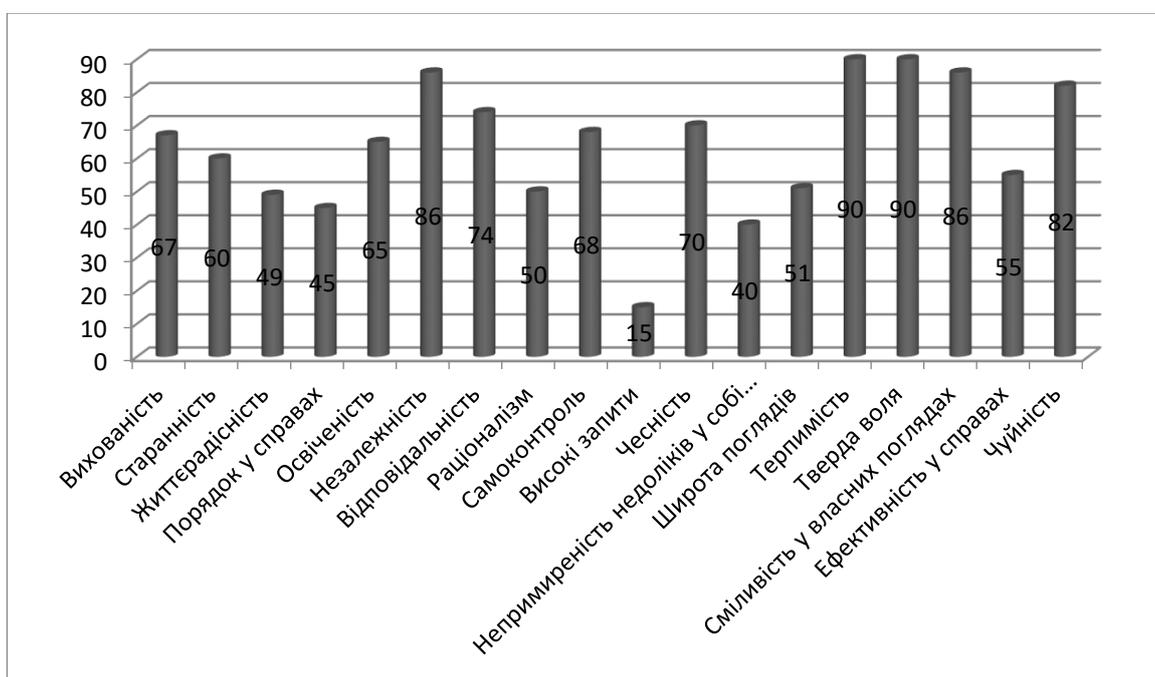

Рис. 3.3. Інструментальні цінності сучасної молоді за методикою

На графіку видно, що на перший план вийшли цінності пов'язані із стратегіями виживання в стресових умовах життя: «терпимість», «тверда воля». У воєнний час вони дійсно актуальні. Розглядаючи графік результатів інструментальних цінностей в умовах війни, можна зробити висновок, що зовнішні обставини все ж таки впливають на ціннісні орієнтації студентів.

Наступним етапом дослідження була методика Б. Круглова «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій». Ціннісні орієнтації – це елементи структури особистості, котрі є свідомим регулятором поведінки (соціальної)

та регулятором ставленням до суспільства і самого себе. Результати опитування подані на рисунку 3.4.

Таблиця 3.4.

Результати дослідження «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» за методикою Б. Круглова

Стан	Результати у %
Сформовані	91 %
Формуються	7 %
Несформовані	2 %

Як видно з таблиці 3.4. Ціннісні орієнтації є одним з найважливіших компонентів структури особистості і за ступенем їх сформованості можна визначити ступінь розвитку особистості. Формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною частиною розвитку особистості.

Більшість студентів є зрілими і здатними до вибору ціннісних орієнтацій. Частина учнів ще перебуває на стадії формування ціннісних орієнтацій, тобто механізм диференціації знаходиться на початковій стадії формування. Також є студенти, у яких механізми диференціації не сформовані, що може бути пов'язано з індивідуально-психологічними особливостями. Результати дослідження «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» за методикою Б. Круглова зображені графічно на рис. 3.4.

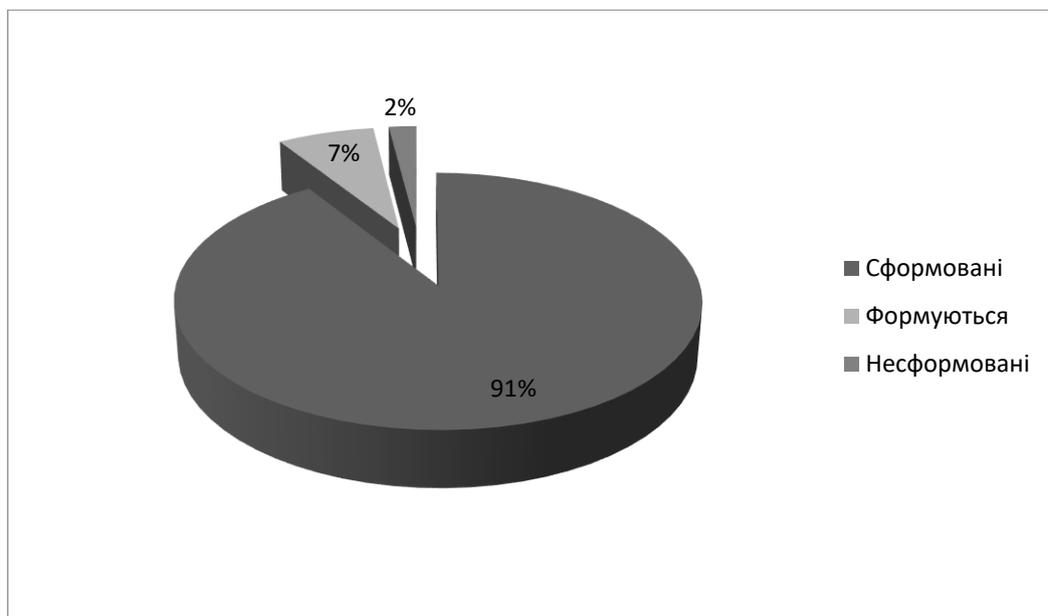

Рис. 3.4. Результати дослідження «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» за методикою Б. Круглова

Як видно з результатів дослідження студенти на сьогоднішній день мають сформовані ціннісні орієнтації (91% від загальної кількості студентів). Також є студенти які знаходяться на етапі формування ціннісних орієнтацій (7% від загальної кількості). Та студенти з несформованим механізмом диференціації (2%).

Наступним етапом дослідження була методика «Незакінчені речення». Результати опитування поданні у таблиця 3.5.

Таблиця 3.5.

Результати опитування за методикою «Незакінченні речення»

<i>Цінності – це ...</i>	<i>Мої життєві цінності – це ...</i>	<i>Неприйнятні для мене цінності...</i>
Повага до себе	Сім'я, здоров'я	Ненависть та зневага
Надія	Життя	Гроші, влада
Підтримка близької людини	Родина і друзі	Зрада

Згуртованість в тяжкі часи	Моє життя та близьких для мене людей, здоров'я	Образа, зрада, приниження
Почуття	Мотивація та підтримка, здоров'я	Образи, нехтування життєвими цінностями
Любов і повага	Життя	Критика, нерозуміння
Незалежність моєї країни	Сім'я, щастя,	Робота, гроші, слабкість
Справедливість	Сім'я, здоров'я	Приниження
Моє походження	Плани на майбутнє, здоров'я, родина, друзі	Брехня, зло
Духовність	Здоров'я родини та дорогих для мене людей	Змушення до чогось
Кохання	Мрії, життєва мета	Насильство, слабкість
Віра в краще	Щастя, здоров'я, родина	Байдужість
Добро	Життя	Байдуже ставлення до здоров'я
Діти, життя	Сім'я, прощення, розуміння	Самотність, проблеми
Допомога один одному	Матеріальне забезпечення. життя	Помста, образи, апатія
Справедливість	Сім'я, умови життя, здоров'я	Тримати зло на когось
Продовження роду	Співчуття, довіра, сім'я	Страх
Дім, сім'я	Розуміння, піклування, підтримка, життя, сім'я	Бідність, байдужість

Життя	Життя, плани на майбутнє	Зрада, кривда
Підтримка, розуміння	Безтурботне життя, сім'я	Аморальність, нехтування інтересами іншого
Кохання, здоров'я	Щастя, мирне життя	Фізична розправа
Життя – моє і близьких	Любов, дружба, здоров'я, родина	Брехня, приниження, зрада
Ідеї ,або те, що мене надихає	Сприятливі умови життя	На якій мові розмовляє сусід
Мій внутрішній світ	Життя, родина	Зло та байдужість
Життя	Мир в країні де я живу	Помста за минуле
Благодійність	Робота, достаток, сім'я	Негативні емоції та почуття
Чесність	Благодійність, здоров'я	Расизм
Патріотизм	Життя, родина, безпека	Страх, невпевненість у наступному дні
Соціальна справедливість	Допомога бідним, підтримка, сім'я	Що думають про мене інші
Життєва позиція	Вірність, життя, безпека, сім'я	Критика, приниження
Бажання, пріоритети	Життя, віра. здоров'я	Фізична розправа
Щось дуже важливе для людини	Довіра, дружба, життя	Нехтування своїм здоров'ям
Закони моєї країни	Незалежність, мирне життя	Помста, жорстокість
Моральність та приємні емоції	Надійність в тяжкі часи, здоров'я	Лінь, зневага, кривда

Соціальна справедливість	Чесність, правда, здоров'я, родина	Брехня, зло
Матеріальне і духовне	Моя віра в себе і свої сили, добробут	Ненависть
Благодійність	Турбота, підтримка, моральність, здоров'я	Байдужість
Матеріальне забезпечення	Мир навколо, життя, здоров'я, сім'я	Неповага, помста
Важливі матеріальні і фізіологічні речі	Умови мого життя та щастя, здоров'я	Невміння пробачати, бідність, байдужість
Це все найкраще, що є в людині	Справедливість, допомога іншим, повага	Грубість, ненависть, образи
Віра в краще	Життя, безпека, сім'я	Домашні сварки, невпевненість у майбутньому
Патріотизм	Допомога моїй країні	Домінування людьми
Те, що задовольняє потреби	Особистий успіх, життя, сім'я	Людська неповага
Все, що стимулює	Життя, самостійність	Аморальність
Мирне життя	Родина, діти, життя	Насильство, байдужість
Добробут	Моя країна, життя	Зрада
Світле майбутнє	Життя	Багатство
Мир	Здоров'я, патріотизм, віра в краще, незалежність	Брехня
Можливості	Чесність, доброта	Зрада
Все хороше, що є в житті	Життя, здоров'я, родина	Зло, знущання

Благополуччя моєї родини	Життя, безпека , родина	Зневага, антипатія
Справедливість	Мій статус в житті, здоров'я	Стан моєї країни під час війни
Родина	Життя – моє та інших	Жорстокість
Безпека життя	Близькі люди	Критика, грубість
Мета життя	Мотивація, віра у себе, життя	Образи, проблеми
Жити у мирі	Здоров'я, сили , родина	Труднощі
Мої цілі в житті	Мрії, мотивація, сім'я	Прийняття
Жити в злагоді	Підтримка близьких людей	Зрада, зло
Мирне життя	Життя, родина	Самотність

Як видно з Таблиці 3.5 серед фундаментальних цінностей, які є особливо актуальними в нинішньому військовому контексті, учні називають сімейні та національні цінності, мир, віру, свободу, єдність та добро.

Духовні та естетичні цінності наразі зазнають значної переоцінки. Деякі з них, які вважалися важливими до війни, зараз відходять на другий план; навпаки, більш важливими стають повсякденні речі. Адже допомога близьким, їхні посмішки, підтримка один одного, волонтерство дають нам відчуття того, що ми не самотні.

Кризові ситуації, з якими стикається сучасна молодь, є своєрідною перевіркою правильності їхньої поведінки, здатності реагувати на ситуацію, вміння «тримати удар» та адаптуватися до мінливих обставин. Це також можливість перевірити свій моральний компас. Чи віриш ти в те, про що говориш, і чи справжні твої цінності. А війна – найжорсткіше з усіх випробувань, з якими ми стикаємося в житті.

Отже, аналізуючи дані дослідження ми можемо зазначити, що певні соціальні умови впливають на формування життєвих цінностей сучасної

молоді. Наразі однією із соціальних умов сьогодення є війна. Результати дослідження свідчать, що у воєнний час молодь більше уваги приділяє своєму життю, сім'ї та безпеці.

3.3. Психологічні умови формування життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни

Війна є однією з найбільш серйозних проблем, з якими стикається суспільство. Ця проблема має негативний вплив на розвиток економіки, культури та освіти країни, а також на здоров'я та благополуччя громадян. З початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. ворожій атаці піддався соціально-економічний устрій України, значних руйнувань та пошкоджень завдано інфраструктурним об'єктам, будівлям суспільно-соціального призначення, серед яких досить багато закладів освіти [23, с. 12].

Вплив воєнного конфлікту на життєву позиції сучасної студентської молоді впливає дуже сильно, так як багато університетів зазнали руйнування або то хто постраждав в період воєнного стану. Дуже багато молоді пішли допомагати в громадські заходи та благодійні акції (плести сітки, готувати обіди, допомагати військом, зайнялися волонтерством, допомагати військовим збирати кошти), змінилися аспекти їхніх соціального життя. Виявлено та охарактеризовано факторів, які сприяють або перешкоджають формування активної життєвої позиції у студентів в умовах війни. Сучасна молодь дуже змінилася життя, яке було до і після, деякі молоді стали займатися психологією щоб допомагати людям, які втратили домівки, близьких людей, військом, дітям біженцям.

Досліджено вплив війни на розвиток студентської молоді, її професійну та особистісну зрілість, зокрема залучення до військової служби та допомога на фронті.

Студентська молодь є активною та найбільш мобільною соціальною групою у суспільстві. Тому дослідження активної життєвої позиції студентів в умовах війни є важливим кроком у напрямку забезпечення сталого розвитку та збереження миру та безпеки в суспільстві.

Вивчення даної проблеми дозволить з'ясувати, як студенти реагують на воєнні події, як вони впливають на їх життя та навчання, які механізми формування активної життєвої позиції студентів в умовах війни.

Війна, яка тримає в Україні у зв'язку із військовою агресією сусідньої держави, актуалізувала й загострила низку педагогічних проблем, серед яких громадянське виховання сучасної молоді. Адже в умовах війни та в післявоєнний період Україна потребує та потребуватиме величезних зусиль, щоб перемоги духовно, ментально, інформаційно, а також утверджувати свою цивілізаційну перемогу завдяки високому рівню моральності, освіченості, національної свідомості українських громадян, особливо молодого покоління.

Система ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді, являється собою систему з традиційних цінностей: сім'я, здоров'я, комунікація та цінностей, пов'язаних з досягненням успіху: гроші, незалежність, самореалізація. Рівновага між ними є нестійкою. Моральні цінності майже не увійшли до списку базових цінностей сучасної студентської молоді, а духовні і культурні цінності займають останні рядки. Це пов'язано з тим, що молодь погоджує свою систему цінностей, насамперед, з критеріями життєвого успіху. Такі поняття, як чесно прожити життя чиста совість, скормність відходять на другий план.

Таким чином, важливо розуміти, що наслідки війни відображають на кожній людині, навіть якщо вона цього не помічає. В тому числі, накладається відбиток і на професійній сфері особистості. Хоча з першого погляду може здаватися, що єдиними жертвами війни є ті, кого більше не повернути, Українці, які будуватимуть нове майбутнє держави, навіть знаходячись у відносній безпеці, також піддаються впливу жахливої реальності. Ієрархічна структура ціннісної сфери дає змогу нашій психіці робити те, що вона вміє

найкраще – захищати нас, хоча іноді цей захист здається незрозумілим. В багатьох Українців не буде майбутнього, сім'ї, де хто вже не повернеться в свої домівки, деякі студенти не закінчать своє навчання.

Формування цінностей молоді в сучасному українському суспільстві здійснюється під впливом багатьох різних факторів. Їй важко зорієнтуватися в такому світі, де панує манери поведінки, а з телевізора лунають зовсім інше. Тому молоді доводиться самій розставляти пріоритети і, відповідно життєві цінності. І від цього рішення деякою мірою і буде залежати майбутнє України. Адже саме молоді люди формують майбутнє нації.

Формування життєвих цінностей сучасної молоді в умовах війни може бути складним процесом, але деякі психологічні умови можуть сприяти цьому процесу:

1. Підтримка спільності: Створення сприятливого оточення, де молоді людині можуть спілкуватися та підтримувати один одного в умовах війни.
2. Пошук значень: Допомога молодим людям у знаходженні і розумінні власних цінностей та переконань, що можуть стати опорою в умовах війни.
3. Розвиток резилієнтності: Навчання стресостійкості та уміння пристосовуватися до складних обставин.
4. Виховання толерантності та співчуття: Прагнення до розуміння і підтримки інших людей у складних ситуаціях.
5. Педагогічна підтримка: Важливе значення має підтримка з боку педагогів та психологів, які можуть допомогти молодим людям у зміцненні життєвих цінностей.

Ці умови можуть сприяти формуванню міцних життєвих цінностей у молоді навіть в умовах війни.

Формування системи життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладах здійснюється на основі таких принципів, як: довіра, турбота, безпека, повага до природи мотивації особистості, когнітивний розвиток,

самореалізація, творчість. При цьому виокремлюється чотири головні грації при формуванні життєвих цінностей студентів: правильність, інтенсивність, домінантність і виключність.

Також важко переоцінити роль таких інституцій, як сім'я, друзі, ЗМІ, адже в трансформаційному процесі вони є дуже важливими, бо саме їхня роль є визначальною у формуванні власних поглядів на світ, особистих якостей та моралі в житті кожної молодої людини.

В умовах війни та дистанційного навчання у студентів виникають проблеми психічним здоров'ям: підвищена тривожність, депресія, стрес, страх. Для того, щоб упоратися зі стресовими ситуаціями в час війни, потрібно адаптуватися до нової реальності, дотримуватися психологічних умов формування психологічної стійкості: емоційний інтелект; добробут тут і зараз; взаємна підтримка; інформаційна чистота; ведення щоденника; читання книг або газет; віра в перемогу; спілкування з рідними та друзями; сон; відпочинок.

Результати дослідження дають підставу для висновку, що в умовах воєнного стану в сучасній студентській молоді України збільшується ціннісна вартість власного життя та здоров'я й благополуччя близьких. Ціннісні орієнтації спрямовуються в напрямку свободи слова, самостійності й незалежності в прийнятті рішень та в можливості самореалізації в навчанні й організації дозвілля. Порівняння результатів анонімного анкетування сучасної молоді та загальної вибірки демонструє схожість ціннісних орієнтацій за більшістю категорій, що може свідчити про прискорення соціально-психологічного сучасної молоді в умовах воєнного стану.

Аналіз ціннісних орієнтацій студентської молоді дозволяє зазначити, що в сучасному суспільстві відбуваються значні динамічні процеси, визначальною особливістю яких є не лише загострення соціальних диференціацій, а й поглиблення диспозицій в системі переживань, що супроводжують освічену молодь, яка не знаходить очікуваного місця в сучасному суспільному житті. Осягнення природи цінностей допомагає нам зрозуміти специфіку формування суспільних відносин, розкрити сутність

передачі соціального досвіду майбутнім поколінням, сприяє знаходженню оптимальних рішень при загостренні світоглядних проблем.

Аналіз цінностей і ціннісних орієнтацій студентської молоді дозволяє зазначити, що в сучасному суспільстві відбуваються динамічні процеси структурування, формування і зміни ієрархії цінностей і ціннісних орієнтацій студентства. Цінності ціннісні орієнтації студентської молоді знаходяться в прямій залежності від історичному типу соціальних структур, що і повинно бути в центрі уваги філософів та соціологів.

Таким чином, запропонована нами тренінгова програма формування моральних цінностей психолога, на нашу думку, дозволить сформувати позитивні про соціальні гуманістичні загальнолюдські морально-етичні цінності сучасної молоді, що буде дієвим засобом профілактики та попередження негативних соціально-психологічних явищ.

Тренінг: «Життєві цінності. Цінності орієнтації сучасної молоді» для студентів 18-23 років

Мета тренінгу: розробляємо умови для проведення тренінгових груп, студентів ознайомлюємо з правилами роботи групи, розказуємо про поняття «ціннісні орієнтації» і «життєві цінності», знайомимося з студентами, вміти працювати групами, вміння висловлювати думки, виховувати позитивні риси характеру, вміння адекватно реагувати на життєві випробування.

Обладнання: папір, стікери, олівці, мішечок.

Цінності – предмети і явища, або їх властивості, які мають певне значення для людини та задоволення її потреб.

Ціннісні орієнтації – це елементи мотиваційної структури особистості, на підставі яких відбувається вибір тих чи інших соціальних установок як цілей або мотивів конкретної діяльності.

Життєві цінності – це внутрішній компас, за яким людина звіряє свої дії та вчинки. Вони служать нам опорою, і, слідкуючи їм, ми починаємо жити

більш повноцінним і продуктивним життям. Цінності бувають матеріальним та духовними. Духовні цінності мають морально-етичне походження.

Вік учасників: 18-23 років.

Час: 1,5-2 години.

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовий бік спрямованості особистості й складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та «філософії життя».

Вправа 1 «Цінності в житті»

Мета: формувати в студентів систему цілісного сприйняття цінності.

Обладнання: скляна банка, великі камінці, галька, пісок.

Тривалість: 50 хвилин.

Хід вправи: Психолог заповнює банку спочатку великими камінцями, потім галькою, потім піском і кожен раз запитує в студентів чи вона повна.

Уявіть, що банка – це ваше життя. Великі камені – важливі речі: сім'я, здоров'я, друзі, знайомі. Якби все інше було втрачено, і тільки вони залишились, ваше життя було б усе ще повним.

Галька – речі, які також мають значення, подібно до дому, роботи, захоплення.

Пісок – усе інше, дрібниці життя. Якщо ви спочатку насипите в банку пісок, то не буде місця для гальки і каменів.

Так само і в житті. Коли витрачаєте весь час та енергію на дрібниці, у вас ніколи не буде місця для важливих речей.

Зверніть увагу на речі, які є необхідними для вашого щастя.

Піклуйтеся спочатку про «камені», це важливо. Решта – «пісок».

Вправа 2 «Мої цінності»

Мета: особистих життєвих цінностей, формувати відповідальне ставлення до власного здоров'я та життя.

Обладнання: папір, кольорові олівці.

Тривалість: 20 хвилин

Хід вправи: Психолог запитує в студентів, як ви гадаєте, де або в чому зберігають цінності (сейф, скриня тощо) і пропонує кожному намалювати цей предмет на аркуші. Далі треба на малюнку записати або зобразити в малюнках перелік власних, важливих цінностей.

Психолог запитує в студентів: про що видумали коли виконували це завдання?

Подивіться на зображення своїх цінностей. Чи можете ви сказати, які для вас більш важливі, а які менш? Чому? Що це за цінності?

Чому здоров'я є цінністю?

Таким чином можна зробити висновок після виконання цієї вправи: цінності формуються протягом усього нашого життя – це своєрідний фундамент, на якому ми стоїмо і живемо. Вони відіграють визначальну роль смислів і символів, становлять основу індивідуальних і колективних суджень і вчинків. Вони є сенсом життя. Саме тому одна з найважливіших цінностей – це здоров'я, сім'я, мир.

Вправа 3 «Цінністю для людини може бути...»

Мета: підготувати студентів до роботи, створити комфортну атмосферу, сприяти згуртованості групи.

Обладнання: обдумати свої думки

Тривалість: 10 хвилин.

Хід вправи: Психолог пропонує студентам по черзі продовжити фразу, яка починається зі слів: «Цінністю для людини може бути...».

Вправа 4 «Всесвіт моїх маленьких цінностей»

Мета: проаналізувати цінні речі у власному житті, які наповнюють його, як пісок пустоти між камінням, роблячи цікавим.

Тривалість: 15 хвилин.

Інструкція: на аркушах паперу із заготовленими картами потрібно підписати назви цінностей-планет:

- Моє улюблене заняття...
- Мій улюблений колір...

- Моє улюблене місце відпочинку...
- Мій улюблений запах...
- Моя улюблена гра...
- Мій улюблений одяг...
- Моя улюблена музика...
- Моя улюблена пора року...
- Найкраще я вмію...
- Людина, якою я захоплююся найбільше у світі...

Вправа 5 «Цінності»

Мета: визначити цінності, підкреслити їх значення для особистості.

Тривалість: 5-6 хвилин.

Хід вправи: На п'яти смужках напишіть 10 найцінніших для вас понять (без чого життя втрачає сенс).

Уявіть, що в вашій долі почалася темна смуга. Вам необхідно відмовитися від 7 цінностей, записаних на смужках паперу, заради збереження життя. Виберіть і залиште собі три найцінніших для вас аспекти, а 7 відкладіть убік.

У народі кажуть: «Одна біда не йде в ворота, а ходить з дітками», - ще чорніша смуга життя вимагає від вас відмовитися від ще однієї цінності. Відкладіть ще одну смужку паперу убік. Що ви залишили собі? Знайте, ще ваші справжні вищі цінності.

Ви страждали, і у вашому житті почалася світла смуга. Доля повернула вам цінності.

Вправа 6 «Мозковий штурм»

Мета: назвати якомога більше рис характеру доброї людини.

Тривалість: 7-10 хвилин.

Хід вправи: обидві групи отримають однакове завдання – назвати якомога більше рис характеру доброї людини через 3 хвилин. А потім ми порівнюємо думки обох груп.

Підсумок: Усі люди різні, так як і в ваших групах, однак люди з добрим характером мають деякі ознаки, спільні для різних культур і народів, представників різної статі.

- ✓ Вони викликають довіру
- ✓ Вони демонструють повагу
- ✓ Вони відповідальні
- ✓ Вони справедливі
- ✓ Вони турботливі
- ✓ Вони хороші громадяни.

Характер людини є дзеркалом душі, відображенням світогляду, цінностей і життєвого досвіду.

Життєві цінності – це те, що люди вважають важливим для свого життя, що визначає мету й мотиви їхньої діяльності, це те, про що вони мріють і чого прагнуть.

Будь-яка людина має індивідуальну культуру. Життєві цінності теж є індивідуальними й можуть у чомусь збігатися в різних людей, а в чомусь відрізнятися. Людям не властиво щодня говорити про життєві цінності, предметом обговорення частіше є інтереси, які пов'язані з життєвими цінностями. Про життєві цінності людей.

Можна судити за їхніми вчинками та поведінкою в цілому. Розуміти себе, розуміти інших людей – це значить розуміти ті цінності, якими керуєтеся ви самі та інші люди.

Кожна людина орієнтується, як правило, не на одну яку-небудь цінність, а на кілька життєвих цінностей.

Вправа 7 «Мішок щастя»

Мета: формувати в студентів усвідомлення життєвих цінностей як основи бачення власної життєвої перспективи.

Тривалість: 10 хвилин.

При виконанні цієї вправи подумайте, що для Вас щастя і цінності щастя.

Хід вправи: написати на стікерах, що для кожного треба, щоб були щасливими. Обговорити по колу. Вкинути стікери у мішечок «Мішок щастя». Заберемо всі наші побажання у мішок і назвемо його «Мішок щастя». А зараз візьміть шматочок свого щастя і поділіться з іншими.

Притча «Найважливіші речі»

Один студент постійно непокоївся з приводу свого життя і майбутнього. Якось, гуляючи берегом моря, зустрів він мудрого старця.

- Що тебе тривожить, студент? – запитав старець.
- Здається, я не можу збагнути, що в житті для мене найважливіше, відповів студент.
- Це дуже просто, - сказав старець. Він підняв із землі порожнього глечика і почав заповнювати його камінням завбільшки з кулак.

Заповнивши глечик по вінця, запитав:

- Цей глечик повний, чи не так?
- Так, - погодився студент.

Старець мовчки кивнув, узяв жменю дрібних камінців, кинув їх у глечик і злегка потрусив. Камінці заповнили пустоти між великим камінням. Він усміхнувся і запитав:

- А тепер глечик повний? Студент ствердно кивнув. Тоді старець узяв пригорщу піску і висипав його глечик. Пісок заповнив пустоти, що залишилися.
- Ось відповідь на твоє запитання, - сказав старець. – Велике каміння – це найважливіші речі в житті: родина, кохана людина, твій духовний розвиток, мудрість. Якщо втратиш усе, крім цього, твоє життя все одно буде повним. Він хвильку помовчав а відтак мовив:
- Дрібні камінці – це також важливі для тебе речі: робота, дім, матеріальний добробут. А пісок – дрібниці, які насправді не мають жодного значення.

Студент слухав дуже уважно і старець продовжив:

- Деякі люди роблять помилку. Вони спочатку засипають у глечик пісок, і в ньому не лишається місця для каміння. Так і в житті. Якщо витратити сили на дрібні й незначущі речі, у ньому не буде місця для найважливіших цінностей. Тому передусім подбай про велике каміння, не забувай і про дрібне. А пісок – хвили життя самі наб'ють у проміжки між ними.

Міркування до обговорення притчі «Найважливіші речі»

Які життєві цінності схожі на велике каміння, які – на мале, які – на пісок?

Як ви їх розрізняєте?

У якому порядку ви «наповнюєте глечик» на цьому етапі свого життя?

Як можна більше дбати про велике каміння?

Життєві цінності поділяються на матеріальні та духовні. Життя людини, її здоров'я, безпека та добробут належать до найголовніших цінностей й суспільства. Досягаючи в житті цінностей здоров'я, безпеки та добробуту, ти таким чином рухаєшся в напрямку до свого щастя.

Висновок до третього розділу

У розділі представлено програму емпіричного дослідження становлення життєві цінності та ціннісні орієнтації сучасної молоді, яка включає три етапи. На першому етапі, відповідно до теоретичного аналізу, визначено емпіричні показники для дослідження становлення цінності орієнтації сучасної молоді; на другому етапі здійснено безпосередньо збір емпіричного матеріалу у студентів; на третьому етапі здійснено математико-статистичне опрацювання даних та проведення психологічний аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, сформовано висновки.

Аналіз результатів проведеної нами експериментальної роботи в процесі виконання дипломної роботи «ціннісних орієнтацій» дозволив виявити наявність позитивної динаміки формування ціннісних орієнтацій студентів, як основи їх професійної компетентності. За виконання дослідження було

використанні методики: метод «Ціннісні орієнтації М. Рокіча», метод «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтації особистості С. Бубнова», метод «Визначення сформованості орієнтації орієнтації М. Рокіча», метод «Незакінчені речення Д. Сакса і Л. Сіднея».

Впровадження за допомогою опитування, анкетування за допомогою платформи Google Forms. Дослідження ґрунтувалося на принципах тестування, опитування та добровільності, із гарантуванням анонімності результатів. Ми проаналізували виклики та можливості формування активної життєвої позиції студентської молоді в умовах війни за результати опитування та проведених зі студентами онлайн-бесіди.

Система ціннісних орієнтацій визначає зміст орієнтації особистості та формує основу її відносин до світу, до інших людей, до себе, основу світогляду та стрижневу мотивацію життєвої діяльності, основу життєвої концепції та «філософії життя». Перевагами методу є універсальність, зручність та ефективність обстеження та обробки результатів. За допомогою методики ми визначили пріоритетність термінальних та інструментальних цінностей, і виявили результати.

Отже, студентська молодь має важливу роль у формуванні громадської позиції в умовах війни. Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни може бути зумовлена багатьма факторами, такими як соціальний мережі, освітня програма, анонімне опитування, анкетування, бесіди. Найбільш поширені форми вияву громадської позиції студентської молоді в умовах війни це участь у мирних демонстраціях, підписування петицій, робота в благодійних організацій та інші форми громадської діяльності. Війна може мати негативний вплив на психічний стан студентів та знизити їх мотивацію до активної участі у громадському житті. Наявність адекватної соціальної підтримки та допомоги може сприяти збереженню активної життєвої позиції студентської молоді в умовах війни. Щодо перспектив, можна сказати, що студентська молодь має потенціал для розвитку громадської позиції в умовах війни.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного і емпіричного дослідження можна зробити наступні висновки.

Цінності можуть бути різними для кожної людини, але вони допомагають нам розуміти, що є важливим і що ми повинні цінувати в житті. Життєві цінності – це внутрішні зобов'язання людини перед собою, вона не може їх порушити, бо при цьому перестає існувати як особистість. Ціннісні орієнтації – це елементи мотиваційної структури особистості, на підставі яких відбувається вибір тих чи інших соціальних установок як цілей або мотивів конкретної діяльності.

Практичні результати надали змогу визначити основні цінності і життєві організації сучасної молоді в умовах війни (самореалізація, самоорієнтація, традиції, родина, дозвілля). Формування ціннісних орієнтацій – складний і тривалий процес, що припускає наукове знання психологічних механізмів, які лежать в основі ціннісних орієнтацій, і умов їх розвитку. Вивчення психологічних особливостей формування ціннісних орієнтацій доцільно вести з позиції системного підходу, що дозволяє розглянути їх як результати процесу взаємодії людини зі світом.

Дослідження проводилося у кілька етапів: перший – пошуково-теоретичний – полягав у вивченні літератури та уточнення завдань дослідження; другий – дослідно-експериментальний – в емпіричному дослідженні домінуючого типу особистісної спрямованості та рівні сформованості сучасної молоді, а третій – описово-підсумковий – в аналізі та узагальненні результатів. У дослідженні було використано емпіричні методи, якісні методи математичної обробки даних та інтерпретації результатів дослідження.

Для досягнення мети емпіричного дослідження були вибрані 4 методики: перша методика «Ціннісні орієнтації М. Рокіча», друга методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості

С. Бубнова», третя методика «Визначення сформованості орієнтації М. Рокіча», четверта методика «Незакінчені речення Д. Сакса і Л. Сіднея». Респондентами нашого дослідження стали 60 студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» віком від 18 до 23 років. Результати емпіричного дослідження, проведеного в експериментальній вибірці, дають підстави припустити, що і для всієї сучасної студентської молоді властиві виявлені особливості життєвих цінностей, а саме: максималізм у формуванні життєвих цілей, цінностей і смислів життя.

Формування цінностей молоді в сучасному українському суспільстві здійснюється під впливом багатьох різних факторів. Їй важко зорієнтуватися в такому світі, де панує манери поведінки, а з телевізора лунають зовсім інше. Тому молоді доводиться самій розставляти пріоритети і, відповідно життєві цінності. І від цього рішення деякою мірою і буде залежати майбутнє України. Адже саме молоді люди формують майбутнє нації. Формування системи життєвих цінностей у студентів ЗВО здійснюється на основі таких принципів, як: довіра, турбота, безпека, повага до природи мотивації особистості, когнітивний розвиток, самореалізація, творчість. При цьому виокремлюється чотири головні грації при формуванні життєвих цінностей студентів: правильність, інтенсивність, домінантність і виключність. Також важко переоцінити роль таких інституцій, як сім'я, друзі, ЗМІ, адже в трансформаційному процесі вони є дуже важливими, бо саме їхня роль є визначальною у формуванні власних поглядів на світ, особистих якостей та моралі в житті кожної молодої людини.

Отже, ціннісними орієнтаціями особистості є складна система стратегічних ціннісних орієнтацій та життєвих цінностей. Ціннісні орієнтації виступають елементом структури особистості, від якого залежать поведінка та діяльність. У цілому, результати проведеного нами дослідження засвідчують те, що його мету досягнуто, визначені завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДРЕЖЕЛ

1. Авер'янова Г. М. Особливості соціальної молоді в умовах трансформації суспільства : навч. посіб. Київ : «ППП», 2005. 375 с.
2. Бабенко Ю. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: за результатами дослідження. *Вісник Національної академії керівник кадрів культури і мистецтв*. 2014. №2. С. 76-81. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2014_2_17 (дата звернення 22.11.2023).
3. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2014. Вип. 43. С. 39-52.
4. Бирик Д. Д. Ціннісні орієнтири для молоді у побудові успішного майбутнього. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України. Івано-Франківськ: НАІР, 2022. С. 13-16.
5. Бирик Д. Д. Становлення феномену соціального лідерства у науковому просторі соціальної роботи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2021. №1 (7). С. 14-18.
6. Білозерська С. І. Ціннісні орієнтації як складник професійного іміджу майбутнього педагога. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 6. С. 70-75.
7. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія «Соціологічна»*. 2011. Вип. 5. С. 116-125.
8. Бондар М. Б. Етнопсихологічні особливості самоактуалізації студентської молоді : монографія. Кременець : ВЦ КОГПІ ім. Тарас Шевченка, 2007. 196 с.

9. Боришевський М. В. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія* : навч. посібник. Кривий ріг, 2008. № 2. С. 49-57.
10. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ: 2003. С. 34-42.
11. Бубнова С. С., Гозман Л. Я. Методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості. *Електронна версія «Психолого-педагогічна скарбничка»*. URL : <http://testik.com.ua/diagnostyka-realnoyi-stru16> (дата звернення 04.10.2023).
12. Воропаєва В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах трансформації сучасного суспільства. *Гуманітарний вісник*. 2013. №55. С. 257-267.
13. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. Київ, 2009. 464 с.
14. Головатий Н. Ф. Соціологія молоді : курс лекцій. Київ : МАУП, 2006. 224 с.
15. Данько А. І. Особливості формування життєвої перспективи у підлітковому віці. *Електронна версія «Херсонського університету»*. URL : http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/18052/Korotkikh_fpis_2023.pdf?sequence=1 (дата звернення 20.11.2023).
16. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2008. 124 с.
17. Дмитрук Н. Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Вісник Академії праці, соціальних відносин туризму*. 2017. №1. С. 57-67.
18. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій*. Хмельницький, 2010. №2. С. 26-30.

19. Зазимко О. О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: психологічні особливості. Актуальні проблеми психології. *Вісник Київського торговельно-економічного університету*. 2012. №4. С. 89-104. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2012/04/9.pdf?shem=sswns> (дата звернення 19.11.2022).
20. Запесоцкий А. С. Діти епохи змін: їх цінності і вибір. *Соціологія дослідження*. 2006. №12. С. 98-104.
21. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати дослідження: колект. монографія / за ред.: Моляков В. О., Музики О. Л. Житомир: Рута, 2007. 318 с.
22. Здравомислов А. Г. *Потреби, інтереси, цінності*: монографія. Харків: Літера, 1986. 223 с.
23. Інформаційно-аналітичний збірник «Освіта України в умовах воєнного стану». Київ, 2022. 358 с.
24. Кадикова Т. А. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук : 19.00.01. Одеса, 2002. 76 с.
25. Коберник Л. О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова М.П. Серія 12. Психологічні науки : НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2008. №23. С. 235-241.
26. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта : науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України*. 2008. №4-5. С. 28-33.
27. Круглов Б. С. методика «визначення ціннісних орієнтацій» (адаптований та модифікований варіант методики М. Рокіча). URL: https://docs.google.com/forms/d/1LJbtex45jrwYoZYnk3t2Ii2EXxl07y7Nl5beluAgQMs/viewform?edit_requested=true (дата звернення 04.11.2023).
28. Куниця Т. Ю. Соціальні орієнтації сучасної студентської молоді: теорія питання. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний*

потенціал : матеріали звіт. наук. практ. інституту проблем виховання НАПН України за 2021 р. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. С. 92-96.

29. Леонтєв Д. А. Методика вивчення ціннісних орієнтацій. Житомир, 1992. С. 17.

30. Леонтєв Д. А. Ціннісні уявлення в індивідуальному та груповому створенні: види, детермінанти та зміни в часі : монографія. Житомир. 1998. №1. С. 13-25.

31. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посібник. Київ, 2008. 272 с.

32. Матяж С. В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Соціологія.* 2013. Вип. 213. С. 27-30.

33. Морозова А. Криза ціннісних орієнтацій молоді України. *Блог допомоги.* URL: <https://www.qui.help/blog/kriza-tsinnistnikh-orientatsiy-molodi-ukrayini>.

34. Молодиченко В. В. Ціннісний контекст духовного світу сучасної студентської молоді. *Мультиверсум. Філософський альманах: зб. наук. праць.* Київ, 2009. С. 207-217.

35. М'язова І. Ю. Ієрархія соціальних та індивідуальних цінностей в контексті міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2006. Вип. 309. С. 155-158.

36. Носенко Е. Л., Фролова Н. В. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді на етапі розвитку суспільства. *Психологічний аспект.* 1999. №5. С. 168-188 .

37. Огінська Р. Т. Система цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства. *Соціально-гуманітарний вісник.* 2018. Вип. №20. С. 37-40.

38. Олійник Н. Діагностика та розвитку ціннісних життєвих орієнтацій у старшокласників. *Психолог.* 2004. №17. С. 7-12.

39. Очеретяний А. Трансформація життєвих цінностей українських та американських студентів у XXI ст. *Нова педагогічна думка*. 2019. №4 (100) С.7-10. URL: <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/24> (дата звернення 19.05.2022).
40. Очеретяний А. В. Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України : дис. ... д-ра с.-г. наук : 03.00.16. Умань, 2020. 317 с.
41. Очеретяний А. В. Функції життєвих цінностей студентів у США. *Становлення і розвиток педагогіки* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 лютого 2018 р. Харків: Видавництво «Молодий вчений». Харків, 2018. С. 144-146.
42. Петінова О. Б. Петреби, інтереси, ціннісні орієнтації особистості: їх взаємозв'язок. *Перспективи*. №1 (17). 2002. С. 71-78.
43. Подолянчук Д. С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження. *Габітус. Соціальна психологія*. 2020. Випуск 19. С. 253-270.
44. Подольская Є. А. Ціннісні орієнтації та проблема активності особистості. Харків, 1991. 164 с.
45. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2010. С. 492-510.
46. Психолого-педагогічні засади впровадження освітнього діалогу як інноваційної форми навчання студентів (на прикладі курсу «Сімейне виховання»). *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №12. С. 5-17.
47. Петрище В. Ю., Левак М. В. Психологу для роботи: діагностичні методики : наук. посібник. Ужгород : Олександрі Гаркуші, 2012. 363 с.
48. Рева М. М. Специфіка життєвої перспективи студентів-психологів з різним ціннісним профілем. *Психологія і особистість*. 2019. №2. С. 104-115.

49. Романюк Л. В. Ставлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. № 1 (4). С. 138-148.
50. Романюк Л. В. Психологія ставлення цінностей особистості : дис. д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2014. С. 103-180.
51. Рубінштейн С. Л. Проблеми загальної психології. Харків, 1999. 365 с.
52. Савельчук І. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. No. 1. С. 113-121.
53. Савельчук І. Б., Бибик Д. Д. Соціальне лідерство як підґрунтя для розвитку партнерської взаємодії в освітньому середовищу університету. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальної роботи. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 25. С. 119-125.
54. Смірнов С. Д. Педагогіка і психологія вищої освіти : навч. посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 304 с.
55. Сопів В. Ф., Карпушина Л. В. Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ. *Діагностика життєвих цінностей особистості*. URL: <http://um.co.ua/6/6-12/6-121239.html> (дата звернення 19.05.2022).
56. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. №267. С. 175-181.
57. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності : навч. посібник. Київ : Лебідь, 2003. 376 с.
58. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року). Київ, 2016. 200 с.

59. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 38. С. 222-233.
60. Чудакова В. П. Алгоритм проведення, аналіз, обробки та інтерпретації результатів дослідження «самоактуалізації». *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. №1. С. 50-60.
61. Чутова Н. П. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: соціологічний підхід. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 88. С. 188 – 197.
62. Файнбург З. І. Ціннісні орієнтації особи у деяких соціальних групах соціального. . *Соціальна психологія*. 1998. №5. С. 79-89.
63. Федоренко А. Ф. Специфіка ціннісно-сміслового розвитку студентської молоді. URL: [//enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16795/Fedorenko](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16795/Fedorenko) (дата звернення 19.05.2022).
64. Фестіскін Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. *Соціальна психологія*. 2002. № 2. С. 490-540.
65. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4 (36). С. 65-73.
66. Шевчук З. М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2012. №1. С. 83-87.
67. Шемигон Н. Ю. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2008. 340 с.
68. Яковлева О. О. Психологічні особливості життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників. URL: <http://surl.li/caeic>
69. Яремчук Н. Система ціннісних орієнтацій професійної підготовки майбутніх психологів. *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 24. С. 1-6.

70. Antoci D. Value orientation from a structural perspective. *Educație–Poitică–Societate. Materialele Congresului Științific Internațional Polono-Moldo-Român*. Vol. III, nr. 1. Chișinău: S.n. Tipogr. UST, 2019. P. 10-18.

71. Kisac I., Turan Z. Value orientations of secondary school students. *Journal of Values Education*. 2015. № 13(29), P. 495-509.

72. Rokeach M. *The Nature of Human Values* / M. Rokeach. N. Y.: FreePress, 1983.

73. Savelchuk I., Bybyk D., Zhytynska M., Ivzhenko I., Mikheiva O., Kunutsia T. Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects. *Postmodern Openings*. 2021. №12 (3 Sup 1). P. 143-154. <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С. С. Бубнова»

Ціннісні орієнтації	Відповіді	
Веселощі, розваги та релаксація	Так	Ні
Високий фінансовий дохід	Так	Ні
Знаходити та насолоджуватися прекрасним	Так	Ні
Допомагати та піклуватися про інших	Так	Ні
Кохання	Так	Ні
Відкривати для себе нове у світі, природі та людях	Так	Ні
Відкривати для себе нове у світі, природі та людях	Так	Ні
Гідна соціальна посада та управління людськими ресурсами	Так	Ні
Знати, поважати та впливати на людей	Так	Ні
Соціальна дія аби досягти хороших соціальних змін	Так	Ні
Підтримувати зв'язок з людьми	Так	Ні
Хороший фізичний стан	Так	Ні

Термальні цінності за методикою М. Рокича

Термінальні цінності	Коротка відповідь
Здоров'я	
Матеріально забезпечене життя	
Пізнання, розширення кругозору	
Свобода	
Любов	
Суспільне покликання	
Цікава робота	
Продуктивне життя	
Наявність хороших друзів	
Життєва мудрість	
Активна життєва діяльність	
Краса природи і мистецтв	
Розвиток	
Впевненість у собі	
Розваги	
Щастя інших	
Щасливе сімейне життя	

Інструментальні цінності за методикою М. Рокича

Інструментальні цінності	Варіанти відповіді:				
1. Вихованість	1	2	3	4	5
2. Старанність	1	2	3	4	5
3. Життєрадісність	1	2	3	4	5
4. Акуратність, порядок у справах	1	2	3	4	5
5. Освіченість	1	2	3	4	5
6. Незалежність	1	2	3	4	5
7. Відповідальність	1	2	3	4	5
8. Раціоналізм	1	2	3	4	5
9. Самоконтроль	1	2	3	4	5
10. Високі запити	1	2	3	4	5
11. Чесність	1	2	3	4	5
12. Непримиренність до недоліків у собі та інших	1	2	3	4	5
13. Широта поглядів	1	2	3	4	5
14. Терпимість	1	2	3	4	5
15. Тверда воля	1	2	3	4	5
16. Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	1	2	3	4	5
17. Ефективність у справах	1	2	3	4	5
18. Чуйність	1	2	3	4	5

**Методика «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» -
це адаптований та модифікований варіант
методики М. Рокіча та Б. С. Круглова**

№	Питання	Бали від 1-5
1	Самостійність як незалежність у судженнях та оцінках	
2	Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	
3	Матеріальна забезпечення (відсутність матеріальних труднощів у житті)	
4	Здоров'я (фізична та психічне)	
5	Задоволення (життя, повне задоволень, розваг,	
6	Цікава робота	
7	Кохання (духовне та фізична близькість з коханою людиною)	
8	Свобода як незалежність у вчинках та діях	
9	Краса (переживання прекрасного в природі та мистецтві)	
10	Гарні та вірні друзі	
11	Пізнання (можливе розширення своєї освіти, кругозору, інтелектуальний розвиток)	
12	Щасливе сімейне життя	
13	Творчість (можливість творчої діяльності)	
14	Громадське визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів)	
15	Активне, діяльне життя	
16	Рівність (братство, рівні можливості для всіх)	

Методика «Незакінчені речення»

Незакінчені речення	Відповіді
Цінності – це ...	
Мої життєві цінності – це ...	
Неприйнятні для мене цінності...	